

השער הרביעי.

רוב החוקרים על הקץ הם סומכים על ספר דניאל. ואני אומר כי דברי דניאל
 ודברי שאר הנביאים ואע"פ שהם נותנים רמז על הקץ או מפרשים אותו לא היתה
 כוונתם לדבר עליו אלא שבא להם זכרונו אנכי גרמא מפני שהקץ מסוד היה למשה
 מסיני וידוע לכל הנביאים וחכמים וסנהדרין בקבלה טפי משה. וכך כתוב בדניאל
 כי סתמים וסתמים הדברים עד עת קץ^א. סתמים וסתמים הם בתורה עד
 שיתפרשו בקירוב עת הקץ. והקב"ה רמז את הסוד הזה בתורה והנביאים אשר
 היו אחרי משה כלם היו מתנבאים על המאורעות והאותות ומנהג כל המלכויות
 המושלות על ישראל כל ימי הגלות והיו מתנבאים על סימני הישועה ואותותיה
 ונזר עמהם עתה ומנה כאשר עשה ישעיהו שהיה מתנבא על אומה ואומה ומלכות
 ומלכות אך יהיה הקב"ה נסדע מהן וכמו כן נתנבאו ירמיהו ויהוהקאל עליהם וכלי
 אחד ואחד מהם היה מתנבא על סימני הישועה ואותותיה כדי שיהיו ישראל כיון
 שרואים הפרעון הבא על האומות יודו ויאמינו ויסיפסו במחוקם ותקוה על הישועה
 הבאה להם. וכמו כן היה דניאל מתנבא עלי המלכויות שיהיו מושלות על ארץ
 ישראל כל ימי הגלות ואיך תהיה מלכותם נכרתת ותחזור המלוכה לבעליה.
 ומתוך סירוש מנוג המלכויות האלו את מוצאים מספרים הקץ ועתו כשאנו יב מונים
 הקץ היוצא מן הדרך הזה ומלווים אותו אל הקץ הנזכר בספר דניאל אם יסייעונו
 מן השמים.

וראיתי^ב לאחד מחכמי הדור אשר היו מדברים על הקץ שהיה סבור יד
 להוציא מן הכתוב הזה. שבועים שבעים נחתך על עטף ועל עיר קדש^ג. והכתוב
 הזה אינו מדבר על קץ הגאולה אבל הוא מודיע לדניאל בכל הפרשה שהוא זמן
 הרבן הבית באחרונה והשבועים הנזכרים בה הם מגלות בית ראשון עד גלות בית
 שני. כי דניאל לא היה שואל ומסיל תחנה על קץ הגלות הזה אבל היה מתחנן
 לפני השם על קץ גלות בית ראשון^ד שהיה סבור כי יב קצו כבר נשלם ונזמר
 כאשר הוא אומר בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשרי המלך על

א) מ: חסר מן עת קץ עד עת הקץ. ב) מ: ועל המאורעות. ג) מ: המושל
 על ישראל. ד) מ: והם מתנבאים. ה) מ: ומלכות ומל אך יחיה. ו) מ: בכל אחד מהם.
 ז) מ: וכל אחד ואחד מהם מתנבא. ח) מ: הפרעון הבאה על האומות. ט) מ:
 במחוק ומקוה. י) מ: על המלוכה שיהיו מושלות. יא) מ: כפר הקץ.
 יב) מ: ואנו מונים. מ: וכשאין מונים. יג) מ: וראיתי מחכמי הדור. נ) וראיתי לאחד
 מחכמי ישראל. יד) מ: שהיה סבור להוציא. טו) מ: על הקץ הגאולה. טז) מ: הנזכרים הם.
 מז) מ: הנזכרים בהם. יז) מ: יח: מתחנן על קץ. יח) מ: בית ראשון שני סבור. יט) מ:
 כי כבר קצו נשלם. כ) מ: אשר המליכו על מלכות כשדומת. ס: אשר המלך על כשדים.

(^א) דניאל יב ט. (^ב) שם ט' כ"ד.

מלכות כשדים¹. וזה דריוש המולך אחר בלשאצר². ככתוב ביה כלילא קמיל בלשאצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא³. ובעת מלכותו נשלם למלכות נבוכדנאצר הרשע שבועים⁴ שנה⁵. והוא שאמר דניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בספרים⁶. והספרים בכאן מלשון ספר שהוא מנין. כאילו אמר בינתי בימי המלכות או בשנות המלכים מספר השנים אשר אמרו יי'. ומצא כי מלאו⁷ 6 לכבל ע' שנה בסוף מלכות בלשאצר מן הדרך הזה. מנה למלכות נבוכדנאצר לפני חרבן הבית י"ט שנה כי שנת מלכותו היתה בשנת ד' למלכות יהויקים ככתוב הדבר אשר היה על פ' ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר מלך בבל⁸. נשאר י' למלכות יהויקים ה' שנים ולמלכות יהויכין וצדקיהו י"א שנה הרי י"ט שנה שמלך נבוכדנאצר לפני⁹ 10 חרבן הבית. ככתוב וכחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה י' שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבזראדן רב מכהים ענד מלך בבל ירושלים וישרוף את בית יי'¹⁰. ובשנה הזאת נחרב הבית ומלך נבוכדנאצר אחר חרבן הבית כ"ו שנה ככתוב ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת י' מלכו את ראש יהויכין¹¹ 15 מלך יהודה מבית כלא¹². הרי מגלות י' יהויכין עד תחלת מלכות אויל מרודך ל"ז שנה. הוצא מהם י"א שנה למלכות צדקיהו ישארו כ"ו שנה שמלך¹³ נבוכדנאצר אחר חרבן הבית. וי"ט לפני חחרבן הרי מ"ה שנה. הוסף עליהם כ"ב שנה למלכות יח אויל מרודך. וגי' שנים למלכות בלשאצר. כאשר הוא מפורש בסדר עולם¹⁴. הרי לך ע' שנה. ותמצא דריוש מלך אחר ע' שנה למלכות נבוכדנאצר. ככתוב ועברו¹⁵ 20 הגוים האלה את מלך בבל שבועים שנה¹⁶. וכישאח דניאל שמלכות בבל נשלמה וירמיהו אמר נבואתו כי לפי מלאת לכבל שבועים שנה י' אפקד אחכם¹⁷. בא להתחנן ולהתפלל ולבקש רחמים לפני המקום. והכתוב הזה אשר בספר ירמיהו הוא רמז על שתי גאולות. כי כן כתוב כירמיהו והיה כמלאות כ"א שבועים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יי' את עונם ועל ארץ כושדים ושמתי איתו כב לשמטות עולם¹⁸ 25 והבאתי על הארץ ההיא את כל כ"ג דברי אשר דברתי עליה את כל הכתוב בספר הזה אשר נכא ירמיהו על כל הגוים כי עבדו כד במ גם המה גוים רבים ומלכים גדולים

(א) א: אחר בלשאצר ובעת מלכותו. (ב) ב: ע' שנים. (ג) ג: כאן חסר ככתב יד א כל הענין מן והוא שאמר דניאל עד כאשר הוא מפורש בסדר עולם. (ד) ד: שאמר דניאל בינתי בספרים. (ה) ה: בלשון ספר. (ו) ו: אשר אמר ומצאנו. (ז) ז: שנת מלכותו הית. (ח) ח: אל ירמיהו. (ט) ט: על כל עם וירושלים בשנת הרביעית. (י) י: בן יאשיהו היא השנה הראשונה. (יא) יא: נשאר ומלכות. (יב) יב: שנת תשע עשרה מלך נבוכדנאצר מלך נבזראדן רב מכהים ובשנת הזאת. (יג) יג: בשנת מלכותו הרי. (יד) יד: ממלכות יהויכין. (טו) טו: עד תחלת אויל מרודך. (טז) טז: שמלך אחר נבוכדנאצר. (יז) יז: בסדר עולם כתוב: כ"ג שנת. (יח) יח: כ"ג שנה אויל מרודך. (יט) יט: שבועים שנה אפק את. (כ) כ: והכתוב אשר בספר ירמיהו. (כא) כא: כמלאות לכבל שבועים שנה אפי' ע' וועל הגוי ה' את עונת. (כב) כב: ושמתי אותם לשמטה. (כג) כג: אוהח לשמטה. (כד) כד: את כל דברתי על. (כה) כה: כי עבדו המה.

¹ דניאל מ' א'. ² שם ה' ל' ווי' א'. ³ שם ט' ב'. ⁴ ירמיהו כ"ה א'. ⁵ מלכים ב' כ"ה ח' וט'. ⁶ שם שם כ"ה. ⁷ פרק כ"ח. ⁸ ירמיהו כ"ה י"א. ⁹ שם כ"ה י'. ¹⁰ ירמיהו כ"ה י"א. ¹¹ ירמיהו כ"ה י"א. ¹² ירמיהו כ"ה י"א. ¹³ ירמיהו כ"ה י"א. ¹⁴ ירמיהו כ"ה י"א. ¹⁵ ירמיהו כ"ה י"א. ¹⁶ ירמיהו כ"ה י"א. ¹⁷ ירמיהו כ"ה י"א. ¹⁸ ירמיהו כ"ה י"א.

ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם¹. ואתה רואה מן הכתוב הזה שהקב"ה יהיה פורע מכל הגוים כמלאת שבעים שנה ויהיה² משלם למלכים גדולים וגוים רבים כפעלם וזו היא³ הנקמה אשר הוא טקס מן האומות. והוא מונה את כל האומות אשר הוא עתיד להנקם מהם ככתוב קח את כוס⁴ היין החמה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם⁵. וכתוב ואקח את הכוס מיד יי⁶ ואשקה את כל הגוים אשר שלחני יי⁷ אליהם⁸. ואחר כך⁹ הוא מונה אותם ומתחיל בירושלמים והווי מנינם הסדור בספר ירמיהו. את ירושלים. את פרעה מלך מצרים. ואת כל¹⁰ הערב. ואת כל מלכי ארץ העוץ. ואת כל¹¹ מלכי ארץ פלשתים. ואת אשקלון. ואת עזה. ואת עקרון. ואת שארית אשדוד. את אדום. ואת מואב. ואת בני עמון. ואת כל מלכי צר. ואת כל מלכי צידון. ואת מלכי האי אשר בעבר הים. את דדן. ואת תימא¹². ואת בוז. ואת כל קצוצי סאה. ואת כל מלכי ערב. ואת כל מלכי הערב¹³. ואת כל מלכי זמרי. ואת כל מלכי עילם. ואת כל מלכי מדי. ואת כל מלכי הצפון. ואת כל הממלכות הארץ. ומלך¹⁴ יששך ישחה אחריהם¹⁵. וששך הוא ככל בנימטריא. וחמצא שהוא מתחיל בירושלים ומסיים בכנליד כאשר הוא אומר בסוף הנבואה כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחליט להרע ואחם הגקה תנקו לא תנקו¹⁶. יהיה הקב"ה נוקם נקמת עמו מכל הגוים הגזורים למעלה על הסדר הסדור בנבואה הזאת. וכאשר השקה את פרעה אחרי ירושלים כן חרבה מצרים תיכף חרבן ירושלים ככתוב הגני נותן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד אויביו¹⁷ וביד מנקשי נפשו כאשר נתחי את צדקיהו מלך יהודה¹⁸ ביד נבוכדראצר מלך בבל אויבו ומבקש נפשו¹⁹. וכתוב ולא הוסיף²⁰ עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים²¹ עד נהר פרת כל אשר²² היתה למלך מצרים²³. וכאשר פרע²⁴ ממצרים אחרי ירושלים כן יפרע מכל אומה ואומה על הסדר עד השלמת כ"ז אומות הגזורים²⁵ למעלה. ויהיה בין נקמתו מאומה אחת עד שיהיה מתנקם מאחרת ע' שנה ככתוב והיה ביום ההוא ונשכחה²⁶ צור שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצור כשירת הזונה²⁷. וכתוב והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא²⁸. ובסוף הוא אומר את כל הכתוב בספר הזה כי אשר נבא ירמיהו על כל הגוים²⁹. ללמדך כי כאשר היו ימי מלכות בבל על ירושלים ויהיה משלח למלכים גדולים ותוים רבים. (ב) מ: וזהו הנקודה אשר הוא נוקם מן ההומות. (ג) א מ מ: את כוס יין החמה והשקיתה את כל הגוים. (ד) א מ: את כל הגוים האלה ואחר כך. (ה) מ: ואחר כך מונה. (ו) א: חסר מן ומתחיל בירושלים עד ומתחיל בירושלים. (ז) מ: וזו היא מנינם הסדור כפי ירמיהו. (ח) מ: ואת כל העורבה (ט) מ: ואת כל ארץ פלשתים. (י) מ: ואת מלכי האי את דדן. (יא) מ: ואת הטימן. (יב) מ: ואת כל מלכי הערב ואת כל מלכי הערב. (יג) מ: ומלך ישחה אחריהן. (יד) א: חסר כל הענין מן כאשר הוא אומר בסוף הנבואה עד והזכיר כ"ז אומות על הסדר. (טו) מ: אנכי מחל ואחם הנקה תנקה לא תקנו. (טז) מ: ביד אויביו ומבקשי נפשו. (יז) מ מ: מלך יהודה וכתוב. (יח) מ: ולא הוסיף מלך מארצו. (יט) מ: חסר כן מצרים עד מצרים. (כ) מ: כל אשר למצרים. (כא) מ: וכאשר ממצרים. (כב) מ: הנזכרים לעיל ויהיה נקמתו מאומה אחת עד שתהיה מאחרת. (כג) מ: ונשכחה צור. (כד) מ: בספר על כל הגוים.

(1) ירמיהו כ"ה י"ב—י"ד. (2) שם שם מ"ו. (3) שם שם י"ז. (4) ירמיהו כ"ה י"ח—כ"ו. (5) שם שם כ"ט. (6) שם מ"ד ל'. (7) מלכים ב' כ"ד ז'. (8) ישעיהו כ"ג מ"ו. (9) ירמיהו כ"ה י"ב. (10) שם שם י"ג.

יָשַׁב בֵּן יְהוֹנָתָן יָמֵי שָׁאֵר הַמַּלְכוּתִים וְהִזְכִּיר כִּי אִמּוֹת עַל הַסֵּדֶר. וְכִשְׁמַתָּה נֹחַן לְכִי מַלְכִים שֶׁהוֹשֵׁקוּ אֶת הַכּוֹס עַי שְׁנָה לְכָל אֶחָד יְהִי מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲלֶפֶת הַחֲמִיץ. וְאִם זָמַח מִנֵּה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה מֵרֵאשִׁית מַלְכוּת נְבוֹכַדְנֶאצַּר אֲשֶׁר הִיתָה י"ט שְׁנָה לְפָנֵי הַחֶרֶב יִשְׁלַמוּ בְּשַׁנַּת ה' אֲלֵפִים ר"ח. וְאִם אֶתָּה מֵתְחִיל לְמַנּוּת אוֹתָם מִחֶרֶב הַבֵּית יְהִי נִשְׁלָמִים בְּשַׁנַּת ה' אֲלֵפִים רכ"ח. וְאִם סְכוּרִים שֶׁבָּאָתָּה מִשְׁתֵּי שָׁנִים אֵלֶּה תְּהִיָּה 6 חַחִית הַמַּתִּים.

וְאִם מוֹצֵאִים אֵלָּו הַשְּׁבַעִים שְׁנָה שֶׁבָּהֶם הִיתָה הַפְּקִידָה כְּתוּב כִּי לְפִי מֵלֶאֱת לְכָל יְשַׁבְעִים שְׁנָה אֲפָקֹד אֲתָכֶם¹ הַתְּחִילוּ בְּחִשְׁבוֹנָם מִנִּי מְקוּמוֹת. רֵאשׁוֹנָה הַתְּחִילוּ לְמַלְכוּת נְבוֹכַדְנֶאצַּר וְנִשְׁלַמוּ שְׁבַעִים שְׁנָה בְּשַׁנַּת אֶחָד לְדַרְיוֹשׁ הַמֶּלֶךְ. וְזֶה הִיא חִשְׁבוֹן דְּנִיָּאל² כְּתוּב בְּשַׁנַּת אֶחָד לְדַרְיוֹשׁ בֶּן אַחְשֻׁרוּשׁ מִזְרַע מְדִי³. וְכְּתוּב בְּשַׁנַּת 10 אֶחָד לְמַלְכוּת אִנִּי דְּנִיָּאל בִּינוֹתִי בְּסַפְרִים⁴. וְהַשְּׁנִיָּה הִיוּ נְמִיִּם מְנֻלּוֹת יִכְנִיּוּ וְהַחֲשֻׁבּוֹן הַזֶּה נִשְׁלַם בְּשַׁנַּת אֶחָד לְכוּרֶשׁ. כְּתוּב וּבְשַׁנַּת אֶחָד לְכוּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לְכָלוֹת דְּבַר יְיָ מִסִּי יִרְמְיָהוּ⁵. וְהַשְּׁלִישִׁית הִיוּ נְמִיִּם מְנֻלּוֹת צַדְקִיהוּ כִּישְׁחֻכְתָּהּ⁶ הָעִיר וְנִשְׁלַם הַחֲשֻׁבּוֹן הַזֶּה בְּשַׁנַּת שְׁתַּיִם לְדַרְיוֹשׁ יְבִי מֶלֶךְ פָּרַס. כְּתוּב⁷ בְּשַׁנַּת שְׁתַּיִם לְדַרְיוֹשׁ יְבִי הִיא דְּבַר יְיָ אֵל זְכַרְיָהוּ בֶן בְּרַכְיָה בֶן עֲדוֹ הַנְּכִיָּא⁸. וּבְנִכּוּאָה הַזֹּאת הוּא אוֹמֵר עַד מָתִי 15 אֲתַהֲמִי לֹא תִרְחַם אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְאֵת עִיר יְהוּדָה אֲשֶׁר זְעַמְתָּ זֶה שְׁבַעִים שְׁנָה⁹. וְתִרְחַם מִכָּאן שְׁבַעִים שְׁתַּיִם לְדַרְיוֹשׁ נִשְׁלַמוּ עַי שְׁנָה וּכְשֶׁנָּה הוּאֹת הַתְּחִיָּקוּ אֲבוֹתֵינוּ לְבֵנוֹת הַבֵּית אַחֵר שְׁהִיָּה כְּמִלָּה כְּתוּב¹⁰ בְּאֲדִיָּן כְּטֹלַח עֹבֶדֶת בֵּית אֱלֹהֵי דִי בִירוּשָׁלַם וְהוּוֹת כְּטֹלַח עַד שְׁנַת תְּרִיָּן לְמַלְכוּת דַּרְיוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרַס יְיָ¹¹. כֹּל הַחֲשֻׁבּוֹנוֹת הָאֵלֶּה הִיוּ לְבִנְיַן בֵּית שְׁנֵי וְאִין לֶךְ מְקוֹם רְבִיעִי שְׁאֵתָּה יִכּוֹל לְמַנּוּת מִמֶּנּוּ וְיִוצִיאֲךָ אֶל בְּנֵי בֵית 20 שְׁנֵי. אֲבָל יֵשׁ לֶךְ מְקוֹם רְבִיעִי שְׁאֵתָּה יִכּוֹל לְמַנּוּת מִמֶּנּוּ וְהִיָּה מוֹצִיאֲךָ אֶל זְמַן הַמַּשְׁיָח וְתַחִית הַמַּתִּים כִּי כֵן הוּא אוֹמֵר כִּי לְפִי מֵלֶאֱתִי לְכָל שְׁבַעִים שְׁנָה אֲפָקֹד אֲתָכֶם. וְכָל הוּא שִׁשָּׁךְ הַשׁוֹתָה כְּסוּף הַמַּלְכִים כְּשִׁימְלֹאוּ¹² לְשַׁתִּיתוּ עַי שְׁנָה אֲפָקֹד אֲתָכֶם וְיִהְיֶה זֶה רִמּוֹ לְתַחִית הַמַּתִּים. וְיִתְחַזַּק הַמַּעַס הַזֶּה בִּידֶךָ מִכִּי הַפְּרִשָּׁה הוּו עֲצָמָה כִּי הוּא אוֹמֵר בְּתַחֲלָתָה כְּכִי אִמַּר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר 25 הַגִּלְתִּי מִירוּשָׁלַיִם בְּכֹלָה בְּנוֹ בְּתִים כִּד וְשָׁבוּ וְנִשְׁמְעוּ גִּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִין קַחוּ נְשִׁים

א) מ: ה) המלכות וכשאתה נוחן. ב) מ: ה' אלף ר"ח. ג) א: מ: חסר מן ואנו עד ואנו. ד) א: היתה הפקידה התחילו. ה) פ: שבעים אפקוד אתכם. מ: שבעים שנה התחילו בחשבונם מן מקומות. ו) מ: ונשלמו שבעים בשנת. ז) א: וזהו. מ: וזו היא השבון. ח) א: השבון דניאל והשני היו נמיים. ט) מ: ב' א' מ' למלכות. י) מ: בשנת אחת לדריוש ככתוב בשנת אחת לדריוש מלך פרס לכל דבר י"י. יא) א: מגלות צדקתו ונשלם. יב) פ: לדריוש הפרסי. יג) א: מלך פרס אשר היה דבר י"י. יד) מ: פ: לדריוש מלך פרס. טו) א: אל זכריהו ובנכואה הזאת. מ: אל זכריה בן עדנא. טז) א: מ: עד מתי לא תרחם את ירושלים ואת עיר יהודה אשר זעמתי זה שבעים שנה. יז) א: מ: ככתוב ובטולת עבודת בית אלהא דבירושלים והזה בטולת עד שנת תרתין לדריוש מלך פרס. יח) א: חסר כאן כל הענין כלו מן כל החשבונות האלה עד והחשבון הראשון אשר חישוב דניאל. יט) מ: אל בנין בית אכל יש לך. כ) מ: ל' לפי מלאת לבבך שבעים שנה ובכל הוא ששך. כא) מ: כשימלאו לשחתו. כב) מ: מן הפרוש הזה. כג) מ: כי כה אמר י"י אלהי ישראל. כד) מ: כה אמר י"י אלהי ישראל. כה) מ: בנו בתים וישבו ונשמעו גנות ואכלו פרום קחו נשים והולידה בנים.

¹ ירמיה כ"ט ו'. ² דניאל ט' א'. ³ שם שם ב' א'. ⁴ עזרא א' א' ⁵ זכריה א' א'. ⁶ שם שם י"ב. ⁷ עזרא ד' כ"ד.

והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים^א ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעמו^א. ושאר הפרשה^ב אשר הוא מצווה בה להתישב בבבל יישוב שהוא עורף על שבעים שנה כי הולדת בנים ובני בנים ונטיעת^ג שדות וכרמים וגדול ורבויו אינו נאמר על שבעים שנה בלבד. וכן ראינו בכנין בית שני כי רבים מישראל נשארו בבבל ולא עלו עם זרובבל אבל ישבו בה וגדלו ורבו כדבר יי"ד. ותהיה אומר שירמיהו כתב לאנשי הגולה מכשר בני הגאולות תחלה הוא אומר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה^ה אפקד אתכם והפקידה הזאת היתה בנין בית שני. ואחריו הוא אומר כי^ו אנכי ידעתי את המחשבה אשר אנכי^ז חשב עליכם נאם יי"י מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה^ח. והוא^ט זוכר בפסוק הוה מחשבות ב' פעמים המחשבות מחשבות שלום האחת^י לגאולה ראשונה, והשנית לעתיד לבוא והיא^{יא} האחרית והתקוה אשר היא החית המתים הבאה באחרית הימים. ועל ימות המשיח הוא אומר וקראתם אותי^{יב} והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם^{יג}. וישראל יהיו דורשים את יי"י בכל לבבם ובכל נפשם בימות המשיח כשהקנייה מסיר את יצר הרע מן העולם ככתוב כי זאת^{יד} הכרית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאום יי"י נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יי"י כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם יי"י כי אסלה לעונם ולחטאתם לא אוכר עוד^{טו}. והוה שאמר בכאן כי תדרשוני בכל לבבכם יד כלכם תהיו מלאים חכמה ויראה. ותהיה מזה^{טז} מבין שראש הפרשה הוא מדבר על בית שני וסיפה לעתיד לבוא. וההישבון הראשון אשר חשב דינאל הוא הקרוב בהישבנות שבעים שנה אשר טו אין קרוב ממנו. והקביה השיבו בהשבון ארוך. כלומר אל המהר כי יש חשנונות ארוכות מחשבונך ככתוב שבועים שבעים^{יז} נחהך על עמך ועל עיר קדשך^{יח}. אלו הישבעים אשר השבת והתפללת עליהם אינם שבעים שנה אלא שבעים שבועים כי אם יי"י אני ממתין לכל אומות העולם שבעים שנה ואחר כך אני נפרע מהם אין עמי ישראל כך אבל אני ממתין להם שבעים שבועים. ושם נתן לו רמז לגלות בית שני והתם את הנבואה ברמז על הגאולה והוא שאמר יי"י ועד כלה ונחרצה הנהך על שומם^{יט}.

(ב) מ: תנו לאנשים ורבו שם. (ג) מ: ושאר הפרשה הפרשה אשר הוא כצולה בה (ג) מ: ונטעו שדות וכרמים. וגדול ורבו אינו נאמר. (ד) מ: כדבר יי"י צבאות. (ה) מ: שבעים שנה והפקידה הזאת. (ו) מ: כי אני ידעתי. (ז) מ: אשר אני חושב מחשבות עליכם לשלום. (ח) מ: וזכר בפסוק הוה. (ט) מ: האחר לגאול ראשונה. (י) מ: והיה האחרית ותתקוה. (יא) מ: וקראתם אלי והלכתם. (יב) מ: בכל לבבכם ובכל נפשכם. (יג) מ: כי זאת אות הכרית אשר אכרת את בני ישראל אחרי הימים ההם נאם יי"י נתתי את תורתך בקרבם ותי להי לאלי ותי. יחי לי לעולם ולא ילמדו עי' א' ר' וא' א' לדי וגו' יי"י כי כלם ידעו אתי לא דעו ג' וא' יי"י אם לעני ולחמי לא עני עני. (יד) מ: בכל לבבכם ובכל נפשכם. (טו) מ: ותהיה מזה שראש הפרשה. (טז) מ: אשר קרוב אין ממנו. (יז) מ: שבועים שבועים אלו השבועים. (יח) מ: שבועים אל השבועים. (יט) מ: כי אם ממתין. (ס) מ: עיר כל ונחרצה.

(^א) ירמיה כ"ט ד—ו'. (^ב) שם שם ו"א. (^ג) שם שם ו"ב—ו"ג. (^ד) שם ל"א ל"ב—ל"ג. (^ה) דינאל פ' כ"ד. (^ו) שם שם כ"ג.

ולדניאל בכל זאת לא נגלה סוד הדבר ואע"פ שהיה רמז הנלות ורמז הנאולה נתון לו בחזון אלא שלא הבין את הסוד ככתוב ואשתומם על המראה ואין מבין¹. והכתיב הזה הוא חתימת החזון אשר אמר בתחלתו בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל². והישנה הזאת היא סוף מלכות בלשאצר כי נ' שנים מלך ולשנה הבאה אחר החזון הזה היתה תפלתו של דניאל ובשנה ההיא נגמרה מלכות כשדים והתחילה מלכות מדי ופרס³.

ואתה מוצא בחזון הזה רמז על גלות בית שני מן הכתוב הזה ועד שר הצבא הגדול וממנו הורם התמיד והשלך⁴ מכן מקדשו⁵. והוא חרבן בית שני שבו במל התמיד ונחרב בית המקדש ומפני זה התחיל בראש החזון במלכי מדי ופרס אשר היו בפני הבית ככתוב האיל אשר ראית⁶ בעל הקרניים מלכי מדי ופרס⁷. ואחריו הוא זוכר מלך⁸ ויון ככתוב והצפיר השעיר מלך ויון והקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון⁹. והוא אלכסנדרוס אשר נחלק מלכותו אחרי מותו לארבעה חלקים. ובאחרית מלכותם שהוא מלכות רומי¹⁰ הרשעה חרב הבית. וכן הוא אומר ובאחרית מלכותם כהתם הפושעים¹¹. ובסוף הוא אומר והשחית עצומים ועם י¹² קדושים¹³. והוא רמז על חרבן הבית אשר זכר אותו בחזון ואמר והושלך¹⁴ מכן מקדשו. ושם¹⁵ הוא נותן רמז לזמן הנלות ככתוב עד מתי החזון התמיד והפשע¹⁶ שומם תת וקדש וצבא מרמס¹⁷. כלומר כמה יהיה¹⁸ זמן התמיד והפשע והיא זמני המלכות והנלות יחד. וישנה ברבר לפרשו ואמר תת וקדש על עמידת בית המקדש. ואמר וצבא מרמס על זמן הנלות. והוא¹⁹ השיבו ואמר עדי²⁰ ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש²¹. והתחיל בקדש וחתם בקדש כאילו אמר מעת תת קדש²² עד ונצדק קדש אלפים ושלש מאות. ויהיה תחלת המספר²³ הזה מבנין בית ראשון והוא כב תת קדש וסופו לימות המשיח והוא ונצדק קדש שבו יהיה הבית עומד בקדש צדק עולמית. ואם אתה מוסיף על אלפים תתקייח שנה אשר בהם התחילו לבנות בני את הבית אלפים ושלש מאות הנזכרים בחזון הזה יהיה הכל ה' אלפים רבי"ח שנה כאשר מצאנו בחשבון כיז מלכיות אשר ישנו את הכוס שחשבתו²⁴ אותם מחרבן הבית. ואם אתה מתחיל למנות את המספר הזה מן העת אשר עלה בלב דוד המלך לבנות בני את הבית והבין את כל

(א) מן: אשר אמרו בתחלתו. (ב) א: למלכות כלשצר חזון נראה. (ג) א: כלשצר ולשנה הבאה. (ד) א מן: אחר החזון היתה תפלתו של דניאל. פ: תפלת דניאל. (ה) מ: עבודה מלכות כשדים. (ו) מן: בחזון הזה זכרו על גלות. (ז) א מן: והשלך מכוון. פ: והשלך מקום מקדשו. (ח) מן: אשר ראיתו. (ט) פ: מלכות ויון. מ: מלכי ויון. (י) א מן: והקרן הגדול אשר בין עיניו. (יא) א: שהוא מלכות רומי חרב הבית. (יב) מ: ועם קדושים. (יג) מ פ: והשלך מקום מקדשו. (יד) פ: ולא שם הוא נתון. מ: ולשם הוא נתון. (טו) א: חסר מן והפשע עד והפשע. (טז) פ: כמה יהיה התמיד. (יז) מ: והוא זמן והמלכא. (יח) מ: והוא השיבה ואמר. (יט) מ: עד עת ערב אלפים. (כ) א: מעת תת קדש ונצדק קדש. מ: מעת תתקדש ונצדק קדש. (כא) פ: ויהיה תחלת המספר מבנין. (כב) א פ: והוא תת וקדש. מ: בית ראשון תת קדש. (כג) מ: לבנות הבית. (כד) פ: שחשבתו מחרבן הבית. (כה) א מ: לבנות הבית.

(1) דניאל ח' כ"ז. (2) שם שם א'. (3) סדר עולם פרק כ"ח. (4) דניאל ח' י"א.
 (5) שם שם כ'. (6) שם שם כ"א. (7) שם שם כ"ג. (8) שם שם כ"ה. (9) שם שם י"ג.
 (10) שם שם י"ד.

הצורך לבנינוא אתה מתחיל למנות מעשרים שנה לפני הבית שהם אמצעיית לימי מלכותו ויכלהג הדישבוני בשנת ה' אלפים ר"ח כאשר מצאנו בחשבון כ"ז מלכותך כשהתחלתו למנותם מראשית מלכות נבוכדנאצר והיו שני הכתובים האלה מוציאים אל מנין אחר. ואמר בתחלת החזון עד ערב בקר"ה בלשון מנוכר והלווה הערב אל 5 הכקר כלומר ערב הכקר ויהיה הערב נמצא אחר הכקר כענין כל ב' דברים נלווים זה אל זה הנלווה נמשך אל המלוה ונמצא אחריו ויהיה בנין בית ראשון הוא בקר"ז ככאן וערב הוא הגלות הבא אחריו. ובסוף"ה החזון הוא אומר וטראה הערב והבקר אשר נאמר אמר הוא¹. זכר אותם בלשון מיודע והערב"ה החלה אשר הוא זמן הגלות ואחריו הכקר והיא עת הגאולה הידועה והמפורסמת² וספני זה זכר אותה בשם מיודע 10 ותחמ"ב אותה במלת אמר לחזק את אמת הדבר. ויכול אתה לומר שהקני"ה הראה להניאל בחזון הזה צורת הגלות בדמית ערב והשך וצורת הישועה בדמית אור ובקר כ"ן הוא אומר וטראה הערב והבקר והיה לו לומר³ והערב והבקר אשר נאמר או ודבר הערב והבקר וספני שאמר וטראה הערב והבקר דרשנו שראה דמית ערב ובקר יד. וכן אמר בתחלת החזון והי בראותי אני דניאל את החזון⁴ ולא אמר מי 15 בשמעתי את הדבר. ועוד הוא אומר ויקרא ואמר נבריאל הבן להלל את המראה⁵ ומשמע המראה בקטץ הוא דבר נראה כעין כאשר הוא אומר וראיתי אני דניאל מי לכדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה⁶. ודניאל ככל החזון הזה היה רואה ושומע ולא היה מבין כאשר הוא אומר ואשתומם על המראה ואין מבין⁷. שהיה משתומם ומתעצב על אשר ראה ולא הבין. ועל זה אמר"י לו נבריאל 20 בחזון הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית"ה היום⁸. ולא אמר הנני משכיך כאשר⁹ הוא אומר לו אחר תפלתו עתה יצאתי להשכיך ביתך. ואמר"י והדע ותשכלכא¹⁰. להראותך כי בראשונה הודיעו ולא השכיחו והיה כ"ב יודע ולא היה מבין. וכן הוא אומר לו בתשובת תפלתו ובין בדבר והבן במראה⁹. ובין בדבר הוי מבין במספר אשר שמעה והם אלפים¹¹ ושליש מאות. והבן במראה אשר ראית"י 25 מדמות הערב והבקר. ויגלה לך ימי הגלות וימי הגאולה אם אתה מסריכה מן המספר הזה מרת בקר והיא עמידת בית ראשון שהיא ת"י שנה ישאר לך אלף תתי"ץ שנה לכ"ז מלכות אשר ישחו את הכוס מיד ירמיהו הנביא שהם ע"י שנה לכל מלכות.

(א) לבנינו מעשרים שנה. מן: מבי שנים. ב) אמצעיית ימי מלכותו. ג) ז' יב"ה החשבון. ד) כ"ז מלכותו כשהתחילו למנותו. א' כשהתחיל לננותם. ה) מן: עד ערב בקר והלווה. ו) חסר מן אחריו עד אחריו. ז) מן: הוא בקר והערב. ח) מן: ובסוף החזון הוא אומר. ט) מן: והערב תחלת. י) מן: אשר הוא אומר. יא) א' והמפורסמת ויכול אתה לומר. יב) מן: ותחם אותם במלת אמר לחזק את אמות הרברים. יג) א' והיל"ל הערב והבקר. יד) א' שראה דמות ערב ובקר ודניאל ככל החזון הזה. טו) מן: ולא אמר כשמעתי את הדבר. טז) מן: אני דניאל את המראה. יז) א' אמר נבריאל בחזון. יח) א' מ' א' באחרית הימים. יט) א' כאשר אמר לו עתה יצאתי. מן: אחר תחלתו. כ) א' מ' בינה ותדע ותשכיך. כא) מן: ותדע ותשכיך להראותך. כב) א' מן: היה יודע ואין מבין. כג) מן: הם אלפים ושש מאות. כד) מן: אשר ראיתי. כה) א' מן: את המספר הזה מרת בקר וערב.

(1) דניאל ח' כ"ז. (2) שש שש ט"ו. (3) שש שש ט"ו. (4) שש י' ו'. (5) שש ח' כ"ז. (6) שש שש י"ט. (7) שש ט' כ"ב. (8) שש שש כ"ה. (9) שש שש כ"ג.

ואל יעלה בלכך שמדת ירושלים השוטה בראשונה היתה שבעים שנה כימי מלך אחד אבל שבעים שבועים שהם ימי שבעה מלכים ככתוב שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך. ושבועים שבעים שהם ת"ץ שנת כימים אשר מחרבן בית ראשון עד חרבן בית שני. מהם ע' שנה לנלות ראשון ות"ך' שנה לבית שני. וכסופם נחרב הבית כאשר הוא אומר והעיר והקדש ישחית¹. וזהו רמז על חרבן הבית. והוא מחלק שבועים שבעים² אלו למאורעות שהיו לנלות ראשון ובבית שני. כאשר הוא אומר מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד שבועים³ שבעה ושבועים ששים ושנים תשוב ונכנתה⁴. ואומר והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע⁵. כל אלה על המאורעות שהיו בבית שני בכל עת ועת מהם. והוא חותם אותם בכטול התמיד כשחרב⁶ הבית וכטל התמיד. ככתוב ישבית זבח ומנחה⁷. ואמר ועל כנף שקוצים משומם⁸. על המטלכות אשר יהיו מולכים בעולם אחר הנלות ויהיו משקצים את הבית ואת העולם בשקוציהם ויהיה⁹ העולם מכל כנפיו משומם מסניהם ומסני שקוציהם. ואמר ועד כלה ונחרצה תתך על שומם¹⁰. וזהו רמז על אבדת הגוים אשר הקב"ה נוקם מהם נקמת עמו ישראל כאשר הוא אומר כי כלה ונחרצה וי"י אלהים צבאות עושה בקרב¹¹ כל הארץ¹². ואמר ועתה אל תתלוצצו¹³ סן יחזקו¹⁴ מוסריכם כי כלה ונחרצה¹⁵ שמעתי מאת י"י אלהים צבאות על כל הארץ¹⁶. והוא שאמר בכאן ועד כלה ונחרצה תתך על שומם. שהנלות הזה יהיה נמשך עד ישקב¹⁷ מביא כליון חרוץ על כל העמים אשר השמימו את הבית¹⁸ עד שיהיו משכנותם שומם.

וזה הוא הרמז אשר בנבואה¹⁹ הזאת על הנאולה הזו. ואינו מפרש את קצה²⁰ בנבואה ההיא מפני שלא היה הדבר נגלה עוד לדניאל עד שנגלה לו כי בשנת שלש לכורש ככתוב בשנת שלוש לכורש מלך סרס²¹ דבר נגלה לדניאל²² אשר נקרא שמו²³ בלמשאצר ואמת הדבר וצבא גדול²⁴. נגלה לדניאל²⁵ אמת הדבר וזמנו הגדול²⁶. ויהיה פירוש צבא בכאן זמן מן הלא צבא לאנוש עלי ארץ²⁷. ואמר ובין את הדבר וכינה לו במראה²⁸. אשר הכין את הדבר הזה²⁹ ונתגלה לו מן המראה

(א) מן שהם שבעת ימי מלכות. (ב) ועל עיר קדשך שהם ת"ץ שנה. מן: ושבוע שבעים שהם ת"ץ שנה. (ג) עד חרבן בית שני והוא מחלק שבועים. (ד) והי"ש שנה לבית שני. (ה) שבועים שבעים למאורעות שהיו וחותם אותם בכטול התמיד. (ו) מן: שהיו בבית ראשון. (ז) מן: שבועים שבעים. (ח) מן: כל אלה מאורעות שהיו. (ט) מן: כשחרב והתמיד. א: כשחרב הבית ככתוב. (י) א מן: ומנחה ועל כנף שקוצים. פ: ועל כנף משומם. (יא) מן: והיו העולם מכל כנפיו. (יב) א מן: וי"י צבאות עושה. (יג) מן: בקרב הארץ. (יד) א: ואמר שהנלות הזה יהיה. (טו) פ: סן יחזקו מוסריכם. מן: סן יחזקו מוסר. (טז) מן: חסר סן ונחרצה עד ונחרצה. (יז) מן: יתקן מכין כליון חרוץ על כל העמים. (יח) א: את הבית וזה הוא הרמז. (יט) א מן: אשר בנבואה ואינו מפרש. (כ) א: את קצה מסני. (כא) מן: עד שנגלה בשנת שלש. (כב) מן: מלך פרס נגלה לדניאל. (כג) א: לדניאל ואמת הדבר. (כד) מן פ: אשר שמו בלמשאצר. (כה) א מן: נגלה לדניאל אמת הדבר. (כו) א: וזמנו הגדול ואמר ובין בדבר. (כז) א: נתגלה לו המראה הראשון. מן פ: נתגלה לו מן המראה הראשונה.

(1) דניאל מ' כ"ו. (2) שם שם כ"ה. (3) שם שם כ"ו. (4) שם שם. (5) שם שם. (6) שם שם. (7) ישעיהו י' כ"ג. (8) שם כ"ח כ"ב. (9) דניאל י' א'. (10) איוב ז' א'. (11) דניאל י' א'.

הראשון אשר היה^א בו משתומם על המראה ואין מביני^ב. ועל זה אמר לו נביאל
 ובני^ג בדבר והבן במראה^ד. ולא היה מבין עד שנתד שלש זאת. וכשנתגלה
 לו הדבר היה מצטער ומתאבל ומתאונן ככתוב בימים ההם אני דניאל הייתי
 מתאבל שלשה שבועים ימים לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי
 5 וסוך לא סכתי עד מלאתי שלשת שבועים ימים^ה. היה מתאבל ומתענה כל שלשת
 שבועים אלו כנגד שלשת שבועים מלכות אשר נגלה^ו לו שישאל יעמדו^ז בהם
 בצער ובנלות. מהם מדת מלך אחד בנלות ראשון ומדת עשרים מלכים בנלות שני.
 כי מתרבו הבית הראשון עד סוף הקץ לכיו מלכות אלף תתיין שנה לכל מלכות
 מהם ע' שנה. הוצא מהם ת"כ' שנה לימי בית שני והוא זמן ששה מלכות ישארו
 10 כ"א מלכות שהם אלף ת"ע שנה. מהם א' לפני בנין הבית וכ' אחר חרבונו. והם כ"א
 כנגד כ"א יום אשר נתענה בהם דניאל י"א ככתוב וסוך לא סכתי י"ב עד מלאתי שלשת
 שבועים ימים. ומפני י' שמלת ימים משמעת פעמים לשון שנה. ככתוב ויעלה האיש
 ההוא מעירו מימים ימימה^{יג}. היה אדם יכול להשוב שאלו ג' שבועים היו כ"א
 שנה עד שכא הכתוב ופירש"י שהם כ"א יום ככתוב מן היום הראשון אשר נתת את
 15 לבך להבין ולהתענות^{יד}. מפני שאמר מן היום אתה מבין שהשבועים האלו היו ימים.
 ומפני שאמר היום הראשון אתה רואה^{טו} שהיה ראשון לתעניתו וראשון לחדש
 הראשון. כי מפני שהוא אומר תיקף^{טז} שלשת שבועים ימים וכיום עשרים כ"א וארבעה
 לחדש הראשון^{טז} והדביק אותו אל הכתוב הזה ככ כתיבת וי' שמדבקת דבר בדבר
 תראה מזה שימי תעניתו נשלמו בכ"ד בניסן. הוצא מכ"ד יום אלו ג' שנתות שלא
 20 היה מתענה בהם ישאר מהם כ"א יום לתעניתו ויהיה תחלתם יום ראשון לחדש.
 ויכול היה ראש"ג החדש ההוא יום ראשון כאשר אמר מן היום הראשון אשר נתת
 את לבך להבין ולהתענות. ומיום שהתחיל להתענות נשמעה^{יז} תפלתו ככתוב
 להבין ולהתענות לפנינו אלהיך נשמעו דבריך^{יח}. שנשמעה תפלתו אלא כי שר מלך
 פרס עמד לפני המלאך למנוע כל ימי התענית ככתוב ושר מלכות פרס עומד לנגדי
 25 עשרים ואחד יום^{יט}. אשר היו ימי התענית עד שבא מיכאל ועזרו ככתוב והנה מיכאל
 אחד השרים הראשונים בא כח לעזרני^כ. והיה העזר הזה בסוף ימי תעניתו ובא כח
 אליו המלאך להודיעו פירוש המאורעות מתחלת בנין הבית עד ל' שבא הגואל. ככתוב

(א) אשר היה משתומם. מ: אשר היה בה משתומם. ב) ואין מבין וכשנתגלה
 לו הדבר. ג) ובני הדבר. ד) מ: עד שנת זאת. ה) א מ פ: שלשת שבועים.
 ו) א: לא אכלתי וגו'. ז) מ: שלשת שבועים. ח) פ: נגלה שישאל. ט) א: עמדו בהם.
 י) מ: שיש יעמדו בהם. יא) מ: ת"ע שנה. יב) א: חסר כאן כל הענין מן ככתוב וסוך לא
 סכתי עד ובא אליו המלאך להודיעו. יג) ב: סכת ג' שבועים ימים. יד) מ: עד מלאתי
 שלשה שבועים ימים. יו) מ: ומפני ימים משמעת פעמים לשון שנה. יז) מ: כבי ועל
 האיש. יח) פ: ימים ימימה. יט) מ: שאלו ג' שבועות. ית) מ: ואמר שהם כ"א יום.
 יכ) מ: אתה רואה ראשון. כ) מ: שלשה שבועים שבועים. כא) מ: מ: וכיום ארבעה
 ועשרים לחדש. כב) פ: בתבת זון. כג) מ: כתיבה זון. כד) מ: ויכול היה ראש ההוא.
 כה) מ: להבין וגו'. כו) מ: נשמעה תפלתו. כז) מ: לפני ימי אלהיך. כח) מ: אל
 שר מלך פרס עומד. כט) מ: בא לעזרה. לו) מ: ובא אליך המלאך. פ: ובא המלאך.
 ל) מ: שבא הגואל.

(^א) דניאל ח' כ"ז. (^ב) שם מ' כ"ג. (^ג) שם י' ב'—ג'. (^ד) שמואל א' א' ג'.
 (^ה) דניאל ו' י"ב. (^ו) שם שם ד'. (^ז) שם שם י"ב. (^ח) שם שם י"ג. (^ט) שם שם.

ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים כי עוד חזון לימים¹. כלומר אין אני מדבר לך ומפרש לך אחרית הימים האלה אשר הם ימי בית שני אבל אני מפרש את העתידות לקרוא לעמך באחרית הימים. ואמר יקרה לעמך להודיעו כי אינו מפרש ממלכות האומות אלא עניני הממלכות אשר יהיה להם שלטון על ישראל מראשית בית שני עד הגאולה.

- 5 והוא ד מתחיל בדבריו מן השנה אשר השלימו בה ע' שנה על החשבון הקרוב ככלם ככתוב ואני בשנת אחת לדרווש המדי². ובשנה הזאת שלמו ע' שנה לחשבון דניאל אשר השב והוא הקרוב בני חשבונות שנחשבו בהם ע' שנה לגלות הראשון להודיעו כי אינו מדבר בה כלל הנבואה הזו כי אם בדברי בית שניי ובכל הקרות לישראל מן היום ההוא עד ימות המשיח. ומתחיל במלכות פרס אשר נגנה הבית בימיהם³ ככתוב ועתה אמת אינך לך הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס⁴. ומצאנו מלכות פרס עמדה אחר בנין הבית ליד' שנה⁵ ומלכות⁶ לפרס בשנים האלה ארבעה מלכים ככתוב שלשה מלכים עומדים לפרס והרביעי יעשיר עושר גדול מכל⁷. ובית הרביעי הזה אשר העשיר עושר גדול נגברה מלכות⁸ פרס ונבר עליה אלכסנדרוס⁹ מקדון מלך יון. ככתיב וכחזקתו¹⁰ בעשרו יעיר הכל את מלכות יון¹¹. כלומר כי כשהתעורר מלכות יון תמלוך על הכל. וכנ"ל נברה בעת ההיא מלכות יון על ממלכות מדי ופרס ורוב ממלכות הארץ בימי אלכסנדרוס ולא עמדה מלכותו אחרי כן כי אם י"ב שנה¹² ובמותו נחלקה מלכותו ומרדו כל פקידיו על אמו ועל ניקטור בנו והחזיק כל אחד ואחד מהם במקום אשר היה מטונה עליו ככתוב וכעמדו¹³ תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים¹⁴. ומחוך שאמר¹⁵ וכעמדו תשבר מלכותו ראינו שאין ימיו כב ארוכים אלא תיכף¹⁶ לעמדו תשבר מלכותו. ובאמרו ולא לאחריתו ולא כמשלו¹⁷ כי ראינו שאין כח המושלים אחריו דומה ליה לכה. ואמר בסוף הפסוק ולאחרים¹⁸ מלבד אלה¹⁹. שאין מלכותו נחלקת לד' חלקים בלבד שהם כו בד' רוחות השמים אלא לאחרים מלבד הארבעה. ולא גבר מהם והחזיק בכח המלכות כי אם שנים מהם אשר הוא אומר עליהם ויחזק מלך הנגב ומן שריו²⁰. ומלך הנגב הוא

(א) א מ : את אשר יקרה לעמך. (ב) א : אין אני מפרש לך. פ : אין אני מדבר לפרש אחרית הימים. מ : אחרי הימים. (ג) א מ : יקרה לעמך. (ד) א : חסר כן והוא מתחיל בדבריו עד ומתחיל במלכות פרס. (ה) מ : מדבר הנבואה זו. (ו) מ : וכל הקרות לישראל. (ז) מ : אמת אינך הנה שלשה מלכים יעמדו לפרס. (ח) א מ : ל' שנה. (ט) א : והם ד' מלכים. (י) א מ ס : שלשה מלכים יעמדו לפרס. (יא) מ : מלאכת פרס. (יב) מ : ואבד עליה אלכסנדרוס מוקדם. (יג) מ : וכחזקתו בעשרו. (יד) פ : יעיר הכל את מלכות כלומר. (טו) א : כשהתעורר מלכות יון. (טז) מ : וכן גברו בעת ההיא. (יז) מ : בימי קיסר אלכסנדרוס ולא עמדו מלכותו. (יח) א מ ס : כי אם ו' שנים. (יט) מ : וכמות נחלקת מלכותו ומרדו כלו פקידיו על אומנו. א : ומרדו הכל על אמו. (כ) א מ : וכעמדו תשבר מלכותו. (כא) מ : ומתוך שאמר וכעמדו. (כב) מ : שאין ימיו מרובים. (כג) א מ : תיכף עמדו תשבר. (כד) מ : ולא במושלו. (כה) מ : דומה לכתוב. (כו) מ : ולאחרית מלבד אלה. (כז) מ : שהם ד' רוחות. א : שהם ארבע רוחות.

(1) דניאל ו' י"ד. (2) שם ו"א א'. (3) שם שם ב'. (4) סדר עולם פרק ל'. (5) דניאל ו"א ב'. (6) שם שם. (7) סדר עולם פרק ל'. (8) דניאל ו"א ד'. (9) שם שם. (10) שם שם. (11) שם שם ה'.

מלך אלכסנדריוא אישר היא ננבה לארץ מקדון שהיא בית מולדתו של אלכסנדרוס.
 ומלכני^א באלכסנדריוא אחריו ה' מלכים נקרא כל אחד מהם^ב בשלמים והוא תלמי
 כלשון הקודש כשם האישי אישר הפקיד עליה אלכסנדרוס בצאתו להלחם עם מלך
 בבל. וכן שריו הוא הנקרא מלך הצפון ככתוב^ג הישני והוא ישר צבאו אשר הפקיד
 על ארץ מקדון וארץ רומי עם אמו ועם בנו והפקיד הזה מרד על בנו ועל אמו והסיר
 5 המלכות מידם וגבר עליהם ונחזק ככתוב וכן שריו ויחזק עליו ומשלד מטשל רב
 מטשלחו^ד. ועמדה^ה מלכות המלכים הנקראים בשלמים באלכסנדריוא כגון ר'ף
 שנים ומלכה אחריהם אשה אחת ששמה קליאופטרה. וכן מלכו ברומי וארץ מקדון
 מלכים רבים בכל^ו הישנים האלה עד מלכות יוליוש הנקרא קיסר. וכימי אנושיוש
 10 וקליאופטרה התחברו שתי^ז הממלכות האלה והיו ממלכה אחת ככתוב ולקץ שנים
 יתחברו ובת^ח מלך הננב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים^ט. ובת מלך^י הננב
 היא קליאופטרה מלכת אלכסנדריוא אשר בננב ומלך הצפון הוא קיסר מלך רומי
 אישר בצפון. ואמר לעשות מישרים כי קליאופטרה זו חשבה להנשא לאשה לקיסר
 והוא בנר בה והרג^{יא} אותה ואת כל המונה. ככתוב ותנתן היא ומביאה והיולדה
 15 ומחזיקה בעתים^{יב}. ואחרי מותה נתעוררו בין קיסר מלך רומי ובין אנשי ארץ מצרים
 ואלכסנדריוא מלחמות רבות שנים וימים ובסוף נתנה הארץ בידי מלך רומי
 אשר הוא מלך הצפון. ככתוב ועמד מנצר שרשיה בנו ויבוא אל החיל ויבוא במעון
 מלך הצפון^{יג} מנצר בת מלך הננב. ועמד מיד בא בחיל אל מעון מלך הצפון ואל
 אליליו ככתוב ועשה בהם והחזיק וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי החרתם כסף
 20 וזהב בשני יבוא מצרים^{יד}. כל המעשים האלה וכל הכת הזה היה למלכות יון על
 מלכות הרומיים בשנים ההם ככתוב והוא שנים יעמוד ממלך הצפון^{טו}. ולסוף נחזקה
 מלכות הרומיים על מלכות הננב ככתוב ובא במלכות^{טז} מלך הננב וישב אל אדמתו^{טז}.
 וכתוב ובניו יתגרו ואספו המון חיילים רבים^{יז} ובא בוא ושטף ועבר וישב ויתגרה עד
 מעונו^{יח}. כל הכתובים האלה מדברים על מלחמות יונים ורומיים אשר היו המלחמות
 25 ההם בימי מלכות^{יט} רומי הנקרא כל אחד מהם קיסר. והיו^כ בכל המלחמות האלה
 שזמסים על ארץ ישראל ומציקים לה ומסני זה הזקק לזכור אותם ככתוב ויהמרמר
 מלך הננב ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון^{כא} והעמיד המון רב ונתן המון בידו^{כא}.
 ומלך הצפון הוא מלך רומי בודאי. ומלך הננב הוא מלך בבל אישר הוא כמו כן
 ננבה לארץ אדום והוא קורא בכל^{כב} הפסוקים אשר אחרי הכתוב הזה בנבואה הזאת
 30 מלך בבל מלך הננב. ומסני שהוא אומר בכאן ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון

(א) מ: ומלכותו באלכסנדריוא. (ב) מ: כל אחד מהם בשל היום. (ג) מ: ככתוב
 השני. (ד) מ: ומטשל מטשל. (ה) מ: ועמדו המלכות המלכים. א: ועמד המלכות הנקראים.
 (ו) א מ: כגון ר"ב שנים. (ז) מ: ככל הנשים האלה עד מלכות אליוש או אנושיוש.
 (ח) א מ: שני הממלכות האלה. (ט) מ: ובחמלך הננב. (י) מ: חסר כאן כל הענין מן
 ובת מלך הננב עד ולכר את ארצם ותחריבה (עמוד 96). (יא) א: והרגה את כל המונה.
 (יב) א: ובא במלכותו מלך הננב וישב לאדמתו. (יג) א: חיילים רבים וגו'. ד: חיילים
 רבים ובא בוא ושטף וגו'. (יד) מ: בימי מלכות רומיים. טו: והיו במלחמות האלה.
 טז: עם מלך צפון ומלך הצפון. טז: עם מלך הצפון וגו'. (יז) א: בכל הכתובים.

(1) דינאל י"א ה'. (2) שם שם ו'. (3) שם שם. (4) שם שם ו'. (5) שם שם ח'.
 (6) שם שם. (7) שם שם מ'. (8) שם שם י'. (9) שם שם י"א.

אמרנו שמלך הנגב הוא מלך בכל אשר יצא לעזור את היל מצרים הנקרא כמו כן מלך הנגב ונאספו שניהם על מלך הצפון. והוא שאמר ונלהם עמו עם מלך הצפון. ונברו עליו ונצחיהו בכתוב ונשא ההמון ורם לכבו והפיל רבאות^א ולא יעה^א.

והם מלחמות קיסר מלך רומי ושבור מלך בכל שהיו באחרית מלכות בני

הישמנאי ומלך הרודוס בבית ישני ולכסוף^ב דבר גבר הקיסר במלחמות ההם ככתוב⁵ ושב מלך הצפון והעמיד המון רב^ב מן הראשון². וכתוב ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב³. כלומר חיילי מלך הצפון יעמדו בחוקה על מלך הנגב. ואמר ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו⁴. ואלו הם תלמידיו ישו התלוי הפריצים אשר נשאו יד במרום להעמיד חזון כזב ונבואת שקר ונכשלו כלם ומתו בחרב ובתליה.

10

ותיכף מיתתם עלה אספסיאנוס וטיטוס הרשעים על ירושלים ולכרוה ככתוב ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות⁵. ועיר מבצרות היא ירושלים עיר הקדש. ואמר וזרעות הנגב לא יעמדו⁶. על גדודי בכל אשר לא היה לה כח להועיל לארץ ישראל. ככתוב ויעש הבא אליו כרצונו ואין עמד לפניו ויעמד בארץ הצבי

וכלה בידו⁷. וארץ הצבי היא ירושלים אשר כלה אותה והגלה את כל יושביה¹⁵

ככתוב⁸ וישם פניו לכזב בתוקף כל מלכותו וישרים עמו⁸. ואלו הם שארית החכמים והסנהדרין וכל גלות בית שני הישרים המתפורים על ירו ככל הארצות. ושתי הממלכות האלה הצפונת והדרומית הם עונדי אלילים וצלמים. ולאחר שנים כגון מאתים ועשרים שנה אחר החרבן הוסיף⁹ מלך רומי הנקרא קוסטנטינוס טעות על טעותו

וכא להאמין בדבריו הפסולים תלמידיו ישו הרשע אחר שנברה מלכותו ונבנה את²⁰

המדינה הנקראת קוסטנטינה על שמו. והיא בתוך אנשים ונהרות כאשר¹¹ הוא אומר וישם¹² פניו לאיים ולכד רבים⁹. וזהו בנין קוסטנטינה הדומה לאיים. ואחריו הוא אומר והשבית קצין חרפתו לו בלתי חרפתו ישיב לו¹⁰. וקצין זה¹² הוא קוסטנטינוס שהטיר את חרפתו בחרפה¹³ אחרת כלומר קצין חרפתו לא השבית בלתי חרפתו

ישיב לו. ומן העת ההיא¹⁴ והלאה נחלקה מלכות אדום לבי מלכויות¹⁵ מלכות רומי²⁵

ומלכות קוסטנטינה והיו בי מלכים אחד לרומיים והישני ליונים ואחריו כן נחלקו לכמה מלכויות. ובא הכתוב לתת רמז על כל הענין הזה מפני הגזירות הקשות אשר נתחדשו על ישראל בימי הקיסר הרשע הזה ויטי¹⁶ אמן וכל עמו בהכנסם בטעות התלוי.

ואחר שהחזיקו¹⁷ הרשעים האלה בטעות הזה¹⁸ כמו גי מאות ומ' שנה מרד

(א) א : פ : והפיל רבאות וגו'. (ב) א : ולכסוף גבר. (ג) א : המון רב וגו'.

ובעתים ההם. (ד) פ : ואלו הם תלמידיו התלוי. (ה) פ : ונכשלו כלם ואלו הם תלמידיו התלוי ומתו בחרב. (ו) א : עיר מבצרות היא ירושלים. (ז) א : ככתוב לכזב בתוקף. (ח) א :

המתפורים בכל הארצות. (ט) א : הוסיף קוסטנטינוס מלך רומי. (י) א : בדבריו תלמידיו ישו

אחר שנברה. (יא) פ : תשמדיו ישו. (יב) א : כאשר אמר. (יג) א : וישב פניו לאיים. (יד) א :

וקצין זה קוסטנטינוס. (יז) א : להרפת אחרת ומן העת ההיא. (יח) פ : ומן העת ההיא והלאה.

(יט) א : לשני מלכויות רומי ומלכות קוסטנטינה וכא הכתוב. (כ) פ : ויטי כל עמו בה

בעם בטעות. (כא) א : ואחר שהחזיקו בטעות הזה. (כב) א : כמו תקימ' שנה. פ : כדי ג'

מאות ומ' שנה.

(1) דינאל י"א ו"ב. (2) שם שם ו"ג. (3) שם שם ו"ד. (4) שם שם. (5) שם שם ט"ו.

(6) שם שם. (7) שם שם ט"ז. (8) שם שם י"ז. (9) שם שם י"ח. (10) שם שם.

משוגע* הרשע בארצות ישמעאל ונהג כמנהג הרשע הזה והמיר טעיות בטעות והרסה
 בחרפה. ועליו אמר הכתוב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות ובה בשלוח
 והחזיק מלכות בהלקקת¹. ובה הכתיב להודיע את מעשהו מפני רוב הרעות אשר
 עברו על ישראל בימיו. ונבזה הוא המשוגע שהיה נבזה כבני עמו והיה נקרא
 5 בלשונם מחמד שהוא בלשון ישמעאל מענין חמד ושבת והכתוב המיר את שמו²
 אל הראוי לו וקרא אותו נבזה כאשר עשה בפרעה אשר קרא אותו חפרע. ככתוב
 הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים³. ואמר נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות.
 שלא היה מגדולי עמו ולא ראוי למלכותו להם אבל החזיק מלכות בהלקקות כרוב
 טרמה וחליקות⁴ לשון. וזרעות השטף⁵ שאמר הם היילי הערביים וההגרים אשר
 10 נאספו עליו⁶ והם נלחמים עמו ושוטפים עליו ומנצחים אותו עד אשר שכרו את
 שניו והכו את להיו ופציעוהו. ולסוף גבר עליהם ושטפם ונשברו מלפניו ככתוב
 וזרעות השטף ישטפו מלפניו וישכרו⁷. ואמר וגם נגיד ברית⁸ על כל היהודים
 אשר היו סביבות מדינתו והיו נאספים עליהם אנשים רבים מההגרים⁹ ונחיהו ומלכו
 בימים ההם על כפרים רבים ומדינות שהם הרבה מייב עיר סביבות מדינת הנבזה הזה
 15 וכשעלו גדודי ישמעאל להלחם במשוגע¹⁰ הנה הנבזה נלוו עליהם כל אנשי המחוז ההוא
 מישראל ומן המתיהדים עמם ויצרו עליו והחזיקו עליו פתחי המדינה ימים רבים.
 ולסוף דבר גבר עליהם ולכד את ארצם והחריבה ככתוב ישטפו מלפניו וישברו¹¹.
 אלו גדודי ישמעאל וגם נגיד ברית. הם ישראל הנלווים אליהם. ואחר שנבר על
 החילות אשר צרו עליו¹² התחברו אליו רבים מבני עמו ומן העת ההיא עצם כהו
 20 ככתוב ומן התחברות אליו יעשה טרמה ועלה ועצם כמעט נוי¹³. ואמר יעשה טרמה.
 על הקלון אשר עשה דתו בטרמה וכזב. ואמר ועצם כמעט נוי. כי כן היו אנשי
 ערב וישמעאלים בימיו מעמים לנגד האומות אשר היו אזובים להם. ובתחלת מלכות
 ישמעאל תיכף מיתת הנבזה עלה הרשע אשר היה שני לו במלכות על ארץ ישראל
 ולכדה מיד אדום ככתוב בשלוח ובמשמנייה מדינה יבוא ועשה אשר לא
 25 עשו אבותיו ואבות אבותיו בזה ושלל¹⁴. ואחרי לכדו את ארץ ישראל עלו
 חיילותיו על ארץ כבל בימי חביריו הרשעים המולכים אחריו¹⁵ ועשו עם מלך כה פרס
 מלחמת גדולות. ויצא אליהם מלך פרס בחיל כבד מאד אשר היו בזכב לדבריהם
 ד' כג אלפים פילים שהיה רוכב על כל פיל כד א' מהם ארבעים איש חגור כלי מלחמה

(א) מרד משוגע בארצות ישמעאל. (ב) ונהג כמנהג הות. (ג) המיר את שמו וקרא לו. (ד) כאשר בפרעה אשר קראו חפרע ואמר נבזה. (ה) ולא נאה לו. (ו) למלכות אלא החזיק. (ז) וחליקות הברים. (ח) הערביים והגרים. (ט) אשר נאספו עליו ומנצחים. (י) וישברו וגם נגיד ברית. (יא) מהגרים. (יב) במשוגע נלוו עליהם. (יג) וישכרו אל. (יד) הנלווים ואחר שגברו. (טו) והתחברו אליו. (טז) עבר אליו. (טז) על הקלון וכזב. (יז) אשר היו אויבי להם. (יח) ובמשמור מדינת. (יט) בזה ושלל מחמד משוגע ואחרי לכדו. (כ) אלפים. (כא) עם פרס המלך. (כב) אשר היו כו ד' אלפים. (כג) ד' פילים. ובגלוינו כתוב: גיל יותר. (כד) על כל פיל א' ארבעים איש. על כל פיל מהם ארבעים איש.

(1) דניאל י"א כ"א. (2) ירמיה כו"ד ל'. (3) דניאל י"א כ"ב. (4) שם שם. (5) שם שם. (6) שם שם. (7) שם שם כ"ג. (8) שם שם כ"ד.

מלכדא הסיסים והפרדים והרכב אשר לא היה להם מספר ועשה מלחמה עם חיילי ישמעאל ב הבאים עליו ונשבר לפניהם וברח אל ארץ אשור ומתג בה ולכדו גדודי ישמעאל את כל ארץ ממשלתו. ועליו הוא אומר ויער כחו ולבנו על סלך הננבה בחיל גדולי ומלך הננב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד ולא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות¹¹. ואחריו הוא אומר ואכלי פתבנו ישברוהו². יכול יהיה זה 5 על מלך בכלח הנשבר מפניהם ויכול הוא אמור על המשונע הנכונה הרשע אשר מת בסם המות אשר שמו כמטעמים שהביאו לפניו. ואמר וחילוי ישטיף³ על רוב חילולתיו ובני עמו אשר פשעו בו אחרי מותו וחביריו המולכים אחריו גברו עליהם ושטפום שהרגום והשפילו⁴ אותם עד שחזרו אל מעותו. ואמר ונסלו חללים רבים⁴ על חביריו ועריו וקרוביו המולכים אחריו הם וכניהם ובני בניהם אשר מתו בחרב כלם. 10 וכל הנבואה הזאת⁵ היא מדברת על שתי הממלכות⁶ הרשעים שהם אדום וישמעאל אשר היו נזכרים על ארץ ישראל לפרקים. אם יד הממלכה האחת נסדרת מן הארץ תהיה המלכות השנית גוברת עליה. ועליהם הוא אומר ושניהם המלכים לבכם למרע⁶ על ישראל שהם מרעים להם ולוחצים אותם. ועל שלחן אחד כוב ידברו⁶. שכל אחד מהם משים לנפשו שליחות כוב ושקר וחורת עולה ודברי שוא. 15 ולאטו הצלח⁷. שהקב"ה לא יצליח בידם אבל יחרימם ויאבד את שמם. ואמר כי עוד יקץ למועד⁸. וזהו קץ המועד הראשון משני מועדים וחצי אשר הם נזכרים בסוף הנבואה הזאת. והמועד הזה תחלתו חרבן בית שני ואחריתו צאת ארץ ישראל מידי אדום אליה ידי ישמעאל. וזהו שאמר ושניהם המלכים לבכם למרע. המלך 20 אשר היתה⁹ הארץ בידו והמלך אשר באה אל ידו שניהם לבכם למרע. ויהיה ראש המועד השני¹⁰ ראשית מלכות ישמעאל. ומפני זה שב להגיד מנהג מלכות ישמעאל¹¹ מתחלתה ככתוב וישב ארצו ברכוש גדול ולבנו על ברית קדש ועשה ושכ לארצו⁹. ואלו הם מלכי ישמעאל אשר שבו אל ארצם אחרי לכדם את ארץ ישראל ובכל והעמידו כסא מלכותם בארצותם אשר היא מישא ומחזוה. 25 והיה לבכם על ברית קדש. יכול היה לבכם למרע שהגלו את ישראל מארץ הנרים ולא יב נתנו רשות ליהודי לשכון בה ויכול היה לבכם למוטב מפני שעל מצט ימים העמידו כסא מלכותם בדמשק וכל הימים¹² שהיו מלכותם בדמשק לא היו כל מרעים לישראל.

(א) פ: בלכד הסיסים. מ: מלכדו הסיסים. ב) א: עם חיילי ישמעאל ונשבר. ג) מ: ומתכה ולכדו. ד) א מ: ועליו אמר. ה) א: על סלך הננב וגו'. ו) מ: בחיל גדול וכו' הני יתי למלחמה. ז) פ: מחשבות גדולות. ח) מ: הנשבר כפניהם. ט) א: הנבואה אשר מת. י) א: סילו ישטיף. יא) א: והשפילום עד שחזרו. יב) א: וכל הנבואה הזאת מדברת. יג) א: על שתי הממלכות שהם. מ: על שתי ממלכות הרשע. יד) מ: עם הממלכה האחת. טו) א מ: ודברי שוא והק' לא יצליח בידם. טז) א מ: כי עוד חזון למועד. יז) פ: וזה הוא קץ המועד הראשון משני מועדים ועת קץ אשר הם נזכרים. יח) מ: על ידי ישמעאל. יט) א מ: אשר היתה בידו הארץ והמלך הבאה אל ידו ויהיה ראש המועד השני. כ) מ: ראש המועד השנית. כא) פ: מלכות ישמעאל מתחיל ככתוב. כב) מ: ולא נמנו רשות ליהודי. כג) פ: וכל ימי מלכותם שהיו מלכותם בדמשק היו כל כך מרעים לישראל.

(1) דניאל ו"א כ"ה. (2) שם שם כ"ו. (3) שם שם. (4) שם שם. (5) שם שם ב. ז. (6) שם שם. (7) שם שם. (8) שם שם. (9) שם שם כ"ה. כגלת המגלה.

כך מרעים לישראל. ואמר למועד^א ישוב ובא כנגב^ב על כסא מלכותם שהעמידוהו
 אחרונה כבבל והסירוהו מרמשק וממישא בעת שגברו בני^ג עבאם אחר ק"ל שנה
 למלכות הגבוה. ואמר ולא תהיה^ד כראשנה וכאחרונה^ה. שאין המלכות הזאת
 העומדת כבבל^ו נוהגת מנהג הראשונה עת שלכדו את בבל מיד פרס^ז ולא כאחרונה
 כשתהיה נלכדת מידם בסוף המועד השני. ואמר^ח ובאו בו ציים כתיים ונכאה^ט היא
 על אוטות רחוקות יושבי מדבר וציה אשר נכנסו בעמות הזה ומעת ההיא^י והלאה
 תידל מלכותם ותכאה. וכן ראינו מעת שגברה. מלכות בני עבאם^{יא} קרובי המשוגע
 הגבוה נחלקה מלכות ישמעאל לשתי מלכויות ובסוף למלכים רבים. ומהעת היא
 הוסיפו שנאה על ישראל. ככתוב ונכאה ושב וזעם על ברית קדש^{יב} מעת שידלדלו יא
 וידכאו וינעו יעירו שנאה וזעם על ישראל. ואמר ושב ויבן על עובי ברית קדש^{יג}.
 על מלכות אדום^{יד} הרשעה הערלים אשר עזבו ברית קדש ומלכות ישמעאל הטמאה
 מתחברים עמהם ומשלימים אותם ומבינים^{יז} אותם בזכותם. ואמר וזרעים ממנו
 יעמדו^{יח}. וזרעים יי מעוזי ברית קדש יעמדו וחללו^{יט} המקדש המעו^כ. אלו^{כא} הם
 חיילי אדום הרשעה אשר כבשו את ארץ ישראל מידי מלכי ישמעאל כאשר הוא
 היום^{כב} הזה בידם.

וראיתי^{כג} בפירוש שעשה רבינו סעדיה זכר צדיק לכרכה לספר דניאל שהעמיד
 הכתוב הזה וחללו המקדש המעו והסירו התמיד על חרבן הבית על ידי מיפוס
 הרשע והעמיד כל הסקוקים אשר לפני מראשית הנבואה הזאת ועד^{כד} וכן המשכילים
 יבשלו לצרופה כהם ולברר וללבן^{כה} על מלכות יון ואדום ולא השאיר למלכות
 ישמעאל כי אם עשרה פסוקים מן ועשה כרצנו המלך^{כו} עד ויטע אהלי אסדנו^{כז}.
 ואין כב הפירוש הזה יכול להתכן ואינו הולך על פשט^{כח} הפסוקים כי רבינו סעדיה
 עצמו מורה בפירושו זה כי הכתוב האומר ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון^{כט}
 הוא מדבר על התלוי ועל תלמידיו כי ואן בין לידת התלוי^ל ובין חרבנו^מ הבית כי
 אם ס"ט שנה ובין תליתו לחרבן אלא כגון ל"ז שנה והשנים האלה הם^נ מזערים
 ומעטים מהיותם מחולקים בכתוב לשני מועדים. ואלו היינו מחלקים אותם לא היינו

(א) מ: למועד שוב ובא כנגב. (ב) מ: שהטמיו וזריו האחרונת. א: שהעמידוהו
 אחרונה והסירה מרמשק. ג) א: בני עבס. מ: בני עבים. פ: בני עבאסי. ד) מ:
 כראשונה וכאחרונה. ה) א מ: מיד פרס ומדי. ו) מ: ולא כאחרונה כשתחיה נלכדת בידם.
 ז) מ: השני ובאו ציים כתיים ובכואח על אוטות רחוקות. ח) פ: ומהעת העת החיא והלאה.
 ט) א: בני עבס. מ: בני עבים. י) מ: הוסיפה שנאה. יא) א: מעת שידלדלו יעירו
 שנאה וזעם. פ: יעירו שנאה על ישראל. יב) א: אדום אשר עובו. יג) מ: ומבינים
 בזכותם. מ: ומבינים אותם בזכותם. יד) מ: וזרעם מעוזי ברית. טו) פ: וחללו את המקדש
 המעו. טז) מ: ואלו היו חיילי אדום הרשעה. א: חיילי אדום אשר כבשו. יז) א מ: הוא
 היום בידם. יח) א: כאן חסר בכתב יד אוקספורד כל הענין מן וראיתי בפירוש שעשה
 רבינו סעדיה ז"ל עד וכן העת ההיא הללו המקדש המעו שקראו אותו בית הפילה להם
 (עמוד 99). יט) מ: כל הפסוק אשר לפניו. כ) מ: ועד זמן המשכילים. כא) מ: פ:
 לצרופה בתן ולברר. כב) מ: ואו הפירוש הזה. כג) מ: על פשט הפסוק. כד) פ: ועל
 השמדיהו. כה) פ: לידת התלוי שריו. כו) מ: חחרבן הבית. כז) פ: והשנים האלה
 מזערים. מ: הם נזערים ונמעמן מהזעין מחולקין בכתוב לשני מועדים.

(1) דניאל י"א כ"ט. (2) שם שם. (3) שם שם ל'. (4) שם שם (5) שם שם. (6) שם
 שם ל"א. (7) שם שם. (8) שם שם ל"ח. (9) שם שם ל"ז. (10) שם שם מ"ח. (11) שם שם י"ד.

מוציאים בהם מלחמה גדולה עד מאד אשר אמר עליה הכתוב ויער כחו ולכבו על
 מלך הגנב כחיל גדול^א ומלך הגנב יתנרה למלחמה כחיל גדול ועצום עד מאד^א.
 אשר הוא מעיד על המלחמה הזו שהיתה רבה ועצומה כמלחמה אשר היתה בין מלך
 סרס ובין מלכי ישמעאל כאשר זכרנו למעלה. ומכל צד ראוי הוא המשונוע הרשע
 להקרא נזוף ולא נתנו עליו הוד מלכות^ב. ואין נאה לרשע כמורה לומר עליו ועשה^ב
 כרצנו המלך ויתרוסם ויתגדל^ב כאשר דרש רבינו סעדיה ז"ל את הכתוב הזה על
 המשונוע הרשע. ואיך ידרוש הכתוב^ב הזה עליו והוא אומר בסופו והצליח עד כלה זעם
 כי נחרצה נעשתה^ד. וכלות הזעם הוא^ג ביאת הגואל בעת שהקבי"ה מכלה את זעמו
 מעלד עמו ומביא כליון חרוץ על כל העמים כאשר הוא אומר כי"ה נחרצה נעשתה.
 כל זה איננו בתחלת מלכות ישמעאל ואם תאמר הרי הוא בא באחריתו מלכותם^ה
 נאמר לך אין אנו רואים ההצלחה למלכות ישמעאל עומדת מראשית מלכותם עד
 אחריתה כאשר הוא אומר בכאן והצליח עד כלה זעם שהצלחה תהיה לו עד שיכלה
 הזעם אבל אנו רואים מלכות ישמעאל ומלכות אדום כל אחת מהם גוברת על חברתה
 לפרקים ואין לאחת מהם הצלחה נמורה כמשמע הכתוב הזה ואין אחת מהם מתייחדת^ו
 במלכות עד שתהיה ראוייה^ו לכהן להקרא מלך חוץ מחברתה אבל ההצלחה הזאת^ו
 דומה להיות למלכות הנשארת^ו מהם או הגוברת בסוף המועד השני. ומכל הראיות
 האלה והמעשים יתברר לנו שחלולי המקדש המעוה הנזכר בכתוב הזה אינו נאמר
 אלא על מלכות אדום הרשעה הלוכדת את הארץ בימים האלה מיד ישמעאל. ואין
 לנו להאשים את רבינו סעדיה ז"ל על שלא פירש הכתוב על הדרך^ז הזה כי המעשה
 לא היה בימיו ואיך היה יכול להגיד דבר שיהיה עתיד להיות והוא^ז מציא דבר דומה
 לו שהיה לפניו ומפני זה דרש החלול הזה על חרבן הבית על ידי שיטום הרשע.
 ואנו אומרים כי הכתוב לא נצרך^ח לזכור חלול הקדש כחרבן שהוא והספיק יד
 לו הרסו אשר אמר ולכד עיר מבצרות^ח מפני שהרומיים^ח המחריבים את הבית בימי
 שיטום הרשע ואע"פ שהיו מחללים את קדושתו לא היו טוענים^ח על הבית המהור
 שיש להם בו נחלה ושהוא ראוי להם לבית תפלה אלא משנשתמד^ח קוסטנטיין הרשע
 באו למעון בטענות האלה ובתחלה כשהחריבוהו הרומיים^ח לא היו מונעים את ישראל
 מלכוא אליו ולהתפלל בתוכו. וכמו כן היו מלכי ישמעאלים נוהגים עמם מנהג טוב
 והרשו לישראל לכוא אל הבית ולבנות בו בית תפלה ומדרשו והיו כל גליות ישראל
 הקרובים אל הבית עולים אליו כחנים וכמועדים ומתפללים בתוכו ומעמידים תפלים
 כנגד תמידין ומסיפין ועל המנהג נהגו כל ימי מלכות ישמעאל עד שפשטה על^ט
 הבית בעת הזאת מלכות אדום הרשעה והסירה את מלכות ישמעאל מעליו. ומן העת

(א) פ: בחיל גדול ועצום. מ: חסר מן גדול עד גדול. (ב) מ: ואיך ידרוש הפסוק
 הזה עליו. (ג) פ: הוא ביד הגואל. (ד) מ: מכל עמו. (ה) מ: כי כלה נחרצה נעובת.
 (ו) מ: באחרית מלכות נאמר לך. (ז) מ: מתייחדת במלכות. (ח) מ: שתהיה ראוי לכהן.
 (ט) מ: למלכות הנשארת סתם או הגערת בסוף. (י) מ: שחוללו המקדש המעוה. פ: שחלול
 המעוה. (יא) מ: על דרך הוות. (יב) מ: ומוצא דבר. (יג) מ: לא לזכר חלול הקדש.
 (יד) פ: ומספיק לו את הרסו. טו: מ: מפני היונים המחריבים. טז: פ: לא היו טוענים.
 (יז) מ: מכשנשתמד קוסטנטיין הרשע באו למעון בטענות האלה. (יח) מ: כשהחריבוהו היונים.
 (יט) מ: מלכי ישראל נוהגים עמם. כ: מ: כל ימי ישמעאל עד שפשטה על הבית.

(1) דניאל י"א כ"ה. (2) שם שם כ"א. (3) שם שם ל"ו. (4) שם שם. (5) שם שם מ"ו.

היה חללו המקדש המעו שעשו אותו בית חלה להם והעטרו ססילי מעותם בתוכו¹ והסירו התמיד שמנעו את ישראל מלהתפלל בבית ולקיים בו מצות חלה אשר היא כנגד התמידון כי טוים שנברו אלו הרשעים על הבית לא² הניחו ישראל לבוא בתוכו אף איש אהד³ יהודי אינו נמצא בירושלים בימים האלה. ונתנד השקון משמם⁴. שהעטרו שקציהם בבית והיו משמימים⁵ את העולם בתועבותיהם ובגלוליהם. ואמר וזרעים ממנו יעמדו⁶ ולא אמר ועוזבו ברות קדש יעמדו מפני שהלכדים את ארץ ישראל בעת הזו⁷ לא היו כל גדודי אדום אבל מקצת גדודיהם. ואמר ומרשיעיה⁸ ברות יחניף בחלקות⁹ על מלכות ישמעאל שהם מחזיקים ברות ברשע. ועוזבו ברות הם אדום. ובי אומות¹⁰ הרשע האלה כל אחת מהן מחפסת את חברתה בחלקות בכל חלקי החניפות. ועם¹¹ ידעי אלהיו¹² הם ישראל המחזיקים באמונתם והעושים רצון קונם ככתוב יחזקו ועשו¹³. ואמר ומשכילי עם יבינו לרבים¹⁴. הם כל חכמי ישראל המלמדים¹⁵ את העם דעת ויראת יי. ולרבים. הם שאר ישראל אשר החכמים מזהירים¹⁶ אותם ומורים להם דרך התורה והמצות. ויכול אתה לומר ומשכילי עם יעמדו על סוד הקץ והיו מבינים ומפרשים אותו לרבים. ואמר ונכשלו בהרב ובלהבה בשבי¹⁷ ובכזה ימים¹⁸. על כל הגזירות הקשות אשר עברו על ישראל בגלות הזה ועל העמידות לעבוד עליהם בעונות בעת שיגלו סימני הגאולה¹⁹ והישועה וכאשר דרשו קדמונינו²⁰ הפסוקים²¹ הזה על עשרה הרגוי מלכות כך הוא נדרש על כל הצרות העוברות על ישראל טו²² העת היא והלאה. כאשר הוא אומר בשבי²³ ובכזה ימים כלומר ימים רבים ופעמים רבות. וכן בשני הפסוקים אשר אחריו²⁴. ככתוב ובהכשלם יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות²⁵. וכתוב ומני המשכילים יכשלו לצרופה בהם ולברר וללבן²⁶ הוא מדבר על טהנה ישראל בכל הימים ההם אשר הם היו במקצתם בהשקט מעט ככתוב יעזרו עזר מעט. וברוב הימים ההם יהיו בצער וברוחק²⁷ עד סוף המועד השני ומשם והלאה ימעט הצער ויקלו הצרות. כאשר הוא חותם את הכתוב כב הזה ואומר ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד כב למועד²⁸.

(א) פ: כאן כתוב בכתב יד פראנקפורט בתוך הספר הגהה: ואמר יצחק הצעיר ועל זה יאות לומר כי קצר המצע מחשתרע והמסכה צרה כחתכנס כי לא יכשרו בי חרבות בתק אחד וככה לא יתכן משגב שם אלהינו. ובגלוינו כתוב בצד פסילי טעותם הנטרוקין רשוי. (ב) מ: על הבית לו הניחו. (ג) א: אף איש יהודי. מ: אף איש אקה יודי. (ד) מ: ובנו השקון כשומם. (ה) מ: והיו משמיעים את העולם בתועבותיהם ובגלוליהם. (ו) ה: והיו משמימים את העולם תועבותם וגלוליהם. (ז) מ: ועזבו ברות הקדש יעמדו. (ז) מ: בעת הוי. (ח) מ: ומרשיע ברות יחניף מחלקות. (ט) א: ובי אומות האלה. מ: ושני אומות הרשע האלה. (י) מ: כל אחת מהן מחפסת בחלקות בכל חלק החניפות. (יא) מ: ואם יודעי אלהיו. (יב) מ: הלומדים את העם. ומשכילי עם הם חכמי ישראל. (יג) מ: מזהירין אותם ומזוהים להם. א: אשר החכמים מורים להם. פ: מורים אותם. (יד) א: ובשבי ובכיה ימים. (טו) א: סימני הגאולה וכאשר דרשו. (טז) מ: קדמוני הפסוק הות. (יז) פ: ומן העת והיא. (יח) מ: ובשבי ובכיה ימים. (יט) א: אשר אחריו ומן המשכילים ובהכשלם יעזרו. מ: ומן המשכין יעזרו. (כ) מ: וכתוב ובחן המשכילים. (כא) מ: יהיו בצער ורוחק. (כב) מ א: את ככתוב ואומר. (כג) מ: כי עוד חזון למועד.

(1) דניאל ויא ל"א. (2) שם שם. (3) שם שם ל"ב. (4) שם שם. (5) שם שם. (6) שם שם ל"ג. (7) שם שם. (8) מכתב ר' שמואל בן חפני לעיר מאס נדפס במ"ע האנגלי JQR. XVIII 405 ורבינו סעדיה גאון ז"ל בספר דניאל במ"ע הנ"ל IX 702. (9) דניאל ויא ל"ד. (10) שם שם ל"ה. (11) שם שם.

ואחר שהשלים מאורעיא שני המועדים באב לפרש עניני חצי המועד אשר קרא אותו עת^ג קץ. והוא מתחיל בו ואומר ועשה כרצנו המלך^ד בלשון יחיד. ואתה למד מכאן שהמלכות האחת משתי הממלכות האלה תהיה אוכרת ונכרתת בתחלת חצי המועד ולא יהיה לה ממשלה על ארץ ישראל ולא על ככל ומצרים ורומי ושאר המדינות אשר הוא מדבר עליהם ככל הנבואה הזאת. והמלכות הנשארת מהן תוסף^ה כפרונת וישע ותתנאה בזדונת וישע עד שתהיה מורדת במרום ככתוב ועשה כרצנו המלך ויתגדלו על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות^ו. ומנהג אדום^ז וזון תורתם דומה לענין הזה יותר ממנהג ישמעאל. ונסוף ימי המלכות הזאת יתחברו עליה מלכי צפון ודרום ויבואו להלחם עליה על הים ועל היבשה ככתוב ובעת קץ יתננח^ח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות^ט. ואחרי המלחמה הזאת יבוא אל ארץ ישראל מפניהם ויאבדו בה על ידו גוים רבים מאימות העולם לא מן ישראל ככתוב ובה בארץ הצבי ורכות יכשלו ואלה^י ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון^י. ומפני שהתווה את האומות בשמותם היה לנו לומר שאין לישראל בכל המלחמה הזאת שום צער אבל שלוח והשקט. וכן^{יא} אנו רואים מן הכתוב אשר לאחריו האומר ויצא בחמא^{יב} גדולה להשמיד ולהחיים רבים^{יג} שאין בה לישראל כי אם שלום מפני חמא שהיא כתובה באלוף. וידוע שכל מלה^{יד} שמנהגה להכתב בה"א או יכולה היא להכתב בה"י ככתבי הקדש ותמצאנה כתובה באלוף אינה נכתבת כך אלא כדי לגדלה או לרבות אותה או לשבח אותה. כגון קראן לי מרא^{טו}. מנהגה להכתב בה"א והיא כתובה באלוף מפני רוב^{טז} המדינות הבא עליה ככתוב כי המר שדי לי מאד^{טז}. אל תקראנה לי מרה בה"א כמנהג כל אשה מרה אבל קראן לי מרא באלוף כי מרירותי גוברת עד מאד. וכן והיה לכם לזרא^{יז} נכתב באלוף להודיע רוב מיאוסו אשר יהיה בעיניהם ככתוב עד אשר יצא מאפסם^{יח}. אלו נכתבים באלוף לרבותם. והכתובה מהם באלוף משום השבח כגון ושינא בגדי כלאו אשר במלכים^{יט} הכתוב באלוף ומנהגו להכתב בה"א כשאר מינו כגון ישנא הכתם הטוב^כ. ונכתב בכאן באלוף מפני השנוי הזה שיהיה משוכה מבית בא הכלא לאכול לחם לפניו כל הימים. וכן כתוב כי חמא אדם

(א) פ: מאורעים שני המועדים בא לפרש. (ב) מ: שני המועדים לפרש עניני חצי המועד. פ: לפרש עניני חצי המועד. (ג) מ: עת הקץ. (ד) מ: ומצר דרומי. (ה) מ: והממלכת הנשארת. (ו) מ: ומתנאה בזדונת. (ז) מ: ויתגדלו ועל אלים אלים. פ: כתוב בגליונו: על כל ישועות אל אלים. (ח) מ: ידבר נפלאות ובסוף ימי המלכות הזאת. (ט) מ: ומנהג אדון וזון תורתם. (י) פ: ובסוף הזה ימי. ובגליונו כתוב: גיל המועד. (יא) פ: יתחבר עמו מלך הנגב. (יב) מ: ואלו ימלטו מידם אדום ומואב ושארית בני עמון. (יג) מ: כאן חסר בכתב יד בודליאני כל הענין מן וכן אנו רואים מן הכתוב אשר לאחריו עד והוא תוחם את פרשת הממלכות הזאת. (יד) מ: ויצא בחמא גדולה להשמיד ולהחיים. (טו) מ: מפני חמא שהיא סמוכה באלוף. (טז) מ: וידוע שכל שמנהגה להכתב בה"א. פ: להכתב בה"י או יכולה היא להכתב בה"י. (יז) מ: קראן לי מרה. (יח) פ: מפני שרוב המדינות. מ: מפני רוב מדינות. (יט) מ: נכתבין באלוף. (כ) פ: משום השנוי. (כא) מ: שיהיה משוכה מבית בא הכלא. (כב) מ: וכן כתוב חמא אדם.

(1) דניאל י"א ל"ג. (2) שם שם. (3) שם שם נו. (4) שם שם מ"א. (5) שם י"א מ"ד. (6) רות א' כ'. (7) שם שם. (8) במדבר י"א כ'. (9) שם שם. (10) כי כ"ח כ"א. (11) איכה ד' א'.

האיר פניו ועוז פניו ישנא¹ כאל"ף ודרכו להכתב כה"א ונכתב² כאל"ף לכבוד החכמה אשר נשתנה בשבילה. וכמהו כן יתן לידרו שנא³ היא כתובה כאל"ף מפני שהיא משוכחת וערכה ואינה דומה לשינת שונאו. וכן המא הכתובה ככאן כאל"ף נכתבת כך לשבח כי מלת גדולה הנדבקת⁴ אליה היא טודיעה את דבריה. ומשם אנו בוטחים⁵ כי החמה הזאת תהיה גדולה להשמיד ולהחרים אומות העולם לכדם ולא יהיה בה לישראל בעזרת האל כי אם ריות והצלה ותשועה גדולה.

והוא חתם את פרשת המלכות הזאת ואומר ושמע אהלי אפדנו בניה ימים להר צבי קדש ובא עד קצו ואין עוזר לו⁶ להודיע כי באסיפת המלך הזה יבוא העת. כאשר אמר בתחלת פרשתו והצליח עד כלה זעם⁷. בעת שתכלה הצלחתו וכלה הזעם בניאת קצו ככתוב ובא עד קצו ואין עוזר לו. כי הזעם היה עוזר למלך⁸ הזה וכשכלה הזעם נשלם הקץ הזה אשר הוא החלק הראשון משיני חלקים אשר חלק אליהם חצי המועד ככתוב עד עת קץ כי עוד⁹ למועד⁵. כלומר כי עוד למועד שני חלקים אלו שהם קץ ועת ונשלם הקץ תחלה כי העת¹⁰ הוא נלווה אל הקץ וכל שני דברים לווים זה אל זה הנלווה אליו קודם אל המלוה. כגון דבר מלך⁶ המלך נמצא ואחר כך¹¹ דברו. וכן¹² עבר אברהם⁷ אברהם קודם. וכן¹³ בכאן עת קץ הקץ¹⁴ היה ראוי ללכת תחלה ובהשלמת הקץ יבא העת. ככתוב ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול⁸. והוא שונה מלת עת בססוקים האלה ג' פעמים האחת¹⁵ לעמידת מיכאל. והשנית והיתה עת צרה¹⁶ אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא⁸. והשלישית ובעת ההיא ימלט עמך¹⁰. ויראה לך מכאן כי¹⁷ העת הזאת תחלק לג' חלקים האמצעי מהם צרה ולפניו ולאחריו¹⁸ טובה וישועה. והחמישית הכל תהיה המתים. ככתוב ורבים משיני אדמת עפר יקיצו¹¹. ורבים ככאן הם ישראל¹⁹ לכדם אשר אמר עליהם למעלה ומשכילי עם יבינו לרבים¹². ואמר אלה להיי עולם¹³ על מתי ישראל הכשרים אשר מתו באמונתם ומחויקים בתורת¹⁴ האל. ואלה לחרפות לדראון עולם¹⁴ עליהם המינים ועל הפושעים ועל המשוטרים אשר מתו ברשעתם כי כי אין עולים מקברותיהם לעתיד לבוא כי אם ישראל לכדם. הצדיקים מהם להיי עולם והפושעים לדראון עולם. אבל שאר האומות הוא אומר עליהם מתים כל יחיו רפאים כל יקמו¹⁵. והוא חתם את הענין הזה ואומר והמשכילים יוהירו כוזהר

(א) מ: תכתב כאל"ף. (ב) מ: וכן החמה הכתובה כאן כאל"ף. (ג) מ: כי מלת גדולה דיבוא עליה. (ד) מ: ומשם בוטחים אנו כי החמה הזאת. (ה) מ: בין ירוי להר צבי קדש. (ו) מ: היה עוזר למלך וכשכלה הזעם. (ז) מ: כי עוד חזון למועד. (ח) מ: כי העת היה ראוי ליוני אל הקץ. (ט) מ: ואחריו דברו. (י) מ: חסר כן וכן עד וכן. (יא) מ: וכאן עת קץ. (יב) מ: עת קץ ראוי ללכת. (יג) מ: להעמיד מיכאל. (יד) מ: והיתה עת צרה והג' ובעת ההיא ימלט עמך. (טו) מ: כי לג' חלקים. (טז) מ: ולפניו ואחריו טובה. (יז) מ: הם ישראל בלבד. (יח) מ: ומחויקים בתורת. (יט) מ: על המינים ועל הפושעים אשר מתו. (כ) מ: על המינים ועל הפושעים אשר ברשעתם. (כא) מ: אשר מתו ברשעתם והוא חתם את הענין הזה.

(1) קהלת ח' א'. (2) תהלים קמ"ו ב'. (3) דניאל י"א מ"ה. (4) שם שם ל"ג. (5) שם שם ל"ה. (6) קהלת ח' ד'. (7) בראשית כ"ד ל"ד. (8) דניאל י"ב א'. (9) שם שם. (10) שם שם. (11) שם שם ב'. (12) שם י"א ל"ג. (13) שם י"ב ב'. (14) שם שם. (15) ישעיה כ"ו י"ד.

- הרקיע^א ומצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד¹. וככתובי זה היה מטיב את לב דניאל ומבטיחו בצדקה ישראל וכשרון מעשיהם שיהיו בכל הגלות הארוך הזה עם הצרות העוברות עליהם מחזיקים באמונתם ואינם זזים ממנו וכל הצער והדוחק העובר עליהם לא יזיק להם וכאשר אין החשך נובך אל הרקיע כך לא ידבק בידם מאומה מרשעת היום וטומאתם. והמשכילים שאמר עליהם יהיהו כוזהר הרקיע הם כל קהלות ישראל המסוירים בכל האומות אשר הם מחזיקים באמונתם ומזהירים ומאירים בניד האומות בקדושתם. ומצדיקי הרבים הם החכמים מהם אשר הם מחזיקים את אמונת ישראל בחכמתם והם צדיקים ביראתם ומצדיקים את הרבים כהוראתם והם וכל השומעים אליהם יהיה זכותם מאיר להם לעולם² ככתוב כככבים לעולם ועד.
- ומצאנו בספר דניאל פרשת הגלות וסוד הקץ סדור בו ג' פעמים. מהם סתורות עד טאד ומהם גלויות. הפעם הראשונה כחלום סתום ודמיוני³ דמיונות שהיו משונות מדמיוני העולם וכתובה בלשון ארמית. והחלום הזה היה בתוך ימי הגלות אשר לא היתה שנת שבעים שנה נשלמת לשום חשבון מג' חשבונות שהיתה נחשבת אליהם. והיא שנת אחת לבלשאצר⁴ מלך בבל ככתוב בשנת הדא לבלשאצר מלך בבל דניאל חלם⁵ חזה⁶. ואמר באדין⁷ חלמא כתב ראש טלין אמר⁸ שלא יד כתב מהחלום אלא ראשי דברים שהם צריכים לפירוש עמוק כי החלום היה בדמיונות שהיו משונות מדמיוני העולם ולא היה מכיר אותם ככתוב וארבע חיוני⁹ רברבן סלקן¹⁰ מן ימא שניין דא מן דא קדמאחא כאריה גסין די נשר לה¹¹. ואין מנהג האריה להיות לו כנפים. ואמר¹² וארו חויה אחרי תנינה דמיה לדוב¹³. ואמר וארו¹⁴ אחרי כנמר ולה¹⁵ גסין ארבע די עוף על גניה¹⁶. ואמר וארו¹⁷ חויה רביעאה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ושניין די פרול לה רברבן¹⁸. וכל זה אינו מנהג חיות¹⁹ העולם. ומפני זה אמרנו על החלום שהיה סתום ומופלא ונסתם על דניאל סירושו ונסתם ונגנז רוח בינתו בתער לבו. ככתוב אתכרית רוחי אנא דניאל בנו גנה⁸ שרוח בינתו היתה נגזרת כהרב בתוך תערה. וכאשר היה החלום הזה רמוזי על ידי דמיונות רחוקות כן נמסר בו קץ סתום עד מאד כדי שכלל בו ימי הגלות עם ימי הגלות מפני שלא נתגלה עדיין לדניאל פרשת²⁰ גלות הבית השני. ככתוב ויתיהבון בידיה עד ערן

(א) כוזהר הרקיע וגו'. (ב) והכתוב הזה היה מטיב. (ג) הם מחזיקים בתורתם. (ד) ומאירים בני דרשתם. (ה) אשר מחזיקים את אמונת ישראל. (ו) אשר הם מחזיקים את אמונת ישראל. (ז) לעולם ככבים. (ח) ודיונו דמיונות שהיו משונות מדמיוני העולם. (ט) בתוך ימי הגלות והיא שנת אחת לבלשאצר. (י) אשר לא היתה שנת נשלמת לשום חשבון מג' חשבונות שהיתה אליהם. (יא) שלא היו שבעים שנה נשלמת לשום חשבונות. (יב) לבלשאצר ככתוב. (יג) בשנת הדא לבלשאצר מלך בבל דניאל חלם כתב. (יד) באדין דניאל חלמא כתב. (טו) חיוני ארוון. (טז) סליקו מן ימא שניין דא מן דא קדמאחא. (יז) חסר מן אמר עד ואמר. (יח) וארו אחרין כנמר. (יט) ולה ארבע גסין וגו'. (כ) מנהג חויה רביעאה דחילה ואימתני ותקיפא יתירה ושניין די פרול לה וגו'. (כא) החלום היה רמוז על ימי. (כב) ונעמם ונגנזו. (כג) החלום היה רמוז על ימי. (כד) סתום עד מאות. (כה) פרשת הגלות הבית השני. גלות בית שני.

(1) דניאל י"ב ג'. (2) שם ז' א'. (3) שם שם. (4) שם ז' ג'—ד'. (5) שם שם ה'.

(6) שם שם ו'. (7) שם שם ז'. (8) שם שם ט"ו.

ועדין ופלג עדן^א. העידן הראשון לעמידת הבית ועידנין ופלג עידן אשר לאחרייב לימי הנלות.

ורבינו סעדיה גאון ז"ל בפירושו נתן לכתוב הזה ד' חלקי מספר על ד' דרכים. ויספיק לנו בפירושו לומר^ב שהוא נתן ג' זמנים וחצי כלולות וסתומות עדיד שיהיה מפרש להם בחזון השני. ומפני שהוא אומר עידן ועידנין והוא מרביק העידנין אל העידן בתיבת וייה ראינו שהעידן הראשון הוא מתנכר בענינוי מבי העידנין ופלג הנאים אחריו. ואמרנו על העידן שהוא זמן המלכות מכנין הבית עד חרבנו ועידנין ופלג מתרבנו עד בנינו. ויהיה כל עידן מהם עומד כנגד חרוש מלכות בארץ ישראל כי כל הנבואות האלה לא באו אלא לפי ש מנהג הארץ עד ביאת הגואל. ומפני שלא היה דניאל מכין טעם העידנין האלה היה מתכהל ככתוב אנא דניאל שניא רעיוני יבהלונני^ג. זהו החלום הראשון. ולא היה נגלה בו לדניאל גלות בית שני והיו כל עניני החלום הזה משונים בעיניו ככתוב ויווי ישחנן עלי^ד. אבל היה שומר את הדבר ומעיין בו ככתוב ומלחא בלבי נטרתי^ה. ובפעם השניית נתנכא^ו בחזון בשנת שלש לכלשאצר שהוא מסוף שבועים שנה^ז להרבין הבית בחשבון הקרוב. ככתוב בשנת שלוש למלכותי^חא כלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל^ט. ומפני שהיה העת קרוב נכתבה^י הנבואה הזאת כלשון הקדוש וכא החזון בדמיונות קרובות וצורות חיות שהם ממנהג העולם כאילי^{יא} וצפיר העזים ומסר לו הקץ במספר מפורש. ככתוב עד ערב בקר אלפים ושלש מאות^{יב}. והם ימי המלכות והגלות אשר יי נהגם לו ברמו בעדן ועדין ופלג עדן^{יג} בחלום הראשון. וארבע חיון רכרכן שהיו בחלום הראשון הם האילי^{יד} וצפיר העזים אשר בחזון השני כדי להקריב הדבר מדרך המראה ומדרך המספר. וככל זה לא נתקררה דעת דניאל מפני גלות בית שני שלא היה נגלה אליו עדיין. ובעת שנגלה אליו דבר הגלות באה אליו הנבואה במראה^{יז} גלויה ומפורסמת ככתוב דבר נגלה לדניאל^{יח} אשר יי נקרא שמו כלמשאצר ואמת^{יט} הדבר^כ. וזו^{כא} היא הפעם השלישית אשר בא היתה הראייה בשנת שלוש לכורש מלך פרס^{כב}. אשר היה אחר הפקידה אשר ספק^{כג} יי את עמו ואחר שנשלמו שבועים שנה על החשבון השני ושם נגלה לדניאל סוד גלות הבית השני כי לא רצה הקב"ה להיות סוד הגלות השני גלוי לדניאל כל ימי עמדו בגלות הראשון ואחר שהראהו עניני בנין הבית גלה אליו סוד הגלות ופירשו לו הדבר בלא רמו ובלא דמיון והניד לו פרשת

(א) פ: חסר מן עידן עד עידן. (ב) פ: אשר אחרי לימי הנלות. (ג) מ: א: כלומר שהוא נתן ג' זמנים וחצי. (ד) מ: שעד שיהיה מפרש להם בחזון השני. (ה) מ: בתיבת זו. (ו) מ: בענינו ומבי העידנין. (ז) מ: העידנין האלה מתכהל. (ח) א: אנא דניאל סגיא רעיוני. (ט) מ: סגי רעיוני. (י) מ: נתנכא בשנת שלש. (יא) א: מסוף שבועים שנה לחשבון הקרוב. (יב) מ: א: בשנת שלוש לכלשאצר המלך חזון נראה לדניאל. (יג) מ: נתנכא בלשון הקדוש. (יד) מ: כאיל וצפיר עזים. (יז) א: אשר נתן לו. (יח) מ: אשר נמנע ברמו. (יט) א: הם האיל והצפיר העזים (כ) מ: במראה גלויה. (כא) א: נגלה לדניאל והוא הפעם השלישית. (כב) פ: אשר שמו כלמשאצר. (כג) מ: ואחר הדבר. (כד) פ: וזו הפעם השלישית. (כה) א: והוא הפעם השלישית בשנת שלש לכורש. (כז) מ: אשר הראה בשנת לכורש מלך פרס. (כח) פ: אשר ספק את עמו.

(1) רניאל ז' כיה. (2) יש שם בית. (3) יש שם. (4) יש שם. (5) יש ח' א'. (6) יש ח' ו'ד. (7) שם ז' כיה. (8) שם ז' א'. (9) שם שם.

- מנהג הבית ומנהג ישראל ומנהג האומות המושלים מתחלת^א בנין הבית עד בנינו בעת הגואל^ב בעזרת האל ונתן לו בסוף המראה לקץ הגלות ב^ג טעמים. האחד ברמז מענין הרמז אשר נתן לו בחלום הראשון והשני במנין מפורש מענין החזון. ולא כלל באחד מהם ימות המלכות אבל היה^ד מונה תחלתם מחרבן בית שני^ה. ולא עשה כן בקץ הראשון אשר מסר לו בחלום ונחזון אשר היו בתוך שבועים שנה של חרבן כי לא היה עוד סוד הגלות השני נגלה ומפני זה כלל הקץ באלפים ושליש מאות שנה^ו אשר הם^ז מנויים במנין בית ראשון עד תחית הפתים. ואחר שנגלה לדניאל גזירת חרבן בית שני הפיל תחנתו לפני המקום להודיעו קץ הגלות הזה. והמקום הראהו במראה האחרון בשנת שלוש לכורש^ח כל הגזירות הבאות^ט על ישראל מתחלת בנין בית שני עד בנינו לעתיד לבוא. ובסוף מסר לו קץ הגלות וצוהו לסתום את הכל בתחלה. ככתוב ואתה דניאל סתם^י הדברים וחתם הספר עד עת קץ^{יא}. והדברים אשר צוהו^{יב} לסתמם הם שמות הממלכות שיהיו מתחדשות שהיו כלם מפורשים לדניאל והם נזכרים בנבואה הזאת סמוכים. ואין אתה מוציא בהם מלכות נזכרת בששה מפורש כי אם מלכות פרס ויון אשר היו בפני הכית. וכל הממלכות המתחדשות אהריתן כמלכות אדום^{יג} ומלכות ישמעאל ושאר מלכויות הם נזכרים בכינוי. כגון מלך הצפון. ומלך הנגב^{יד}. ובה מלך הנגב. וכדומה לזה. והוא טעם סתום הדברים. וחתמת הספר הוא המספר אשר זכר אותו חתום. ולא זכר את תחלתו אשר יספרי מראשיתו אבל יהיה חתום ולא תודיעו ראשיתו עד שיעברו שני המועדים ויתחיל חצי המועד אשר קראו עת קץ. ככתוב וחתם הספר עד עת קץ^{טו}.
- ומכאן אנו אומרים מעת שיכלו ב' המועדים^{טז} ויתחיל חצי המועד יגלה הקץ ויודע לרבים. ככתוב ישוטטו רבים ותרבה הרעת^{יז}. שדעת רוב החוקרים על הקץ בעת ההיא יכולה לעמוד על עקרו. ואחר הכתוב הזה הוא אומר וראיתי אני דניאל^{יח} והנה שנים אחרים עומדים אחד^{יט} הנה לשפת היאר ואחר הנה לשפת היאר^כ. ואמר ככאן שנים מפני שהוא אומר בתחלת הנבואה^{כא} הזאת ואני הייתי על ידי הנהר הגדול הוא חדקל ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים^{כב}. והיה אלה שנים על שפת היאור. ונהר חדקל הוא^{כג} על בכל מזרחה כב לארץ ישראל והיאור על כג ארץ מצרים אשר הוא^{כד} מערב לארץ ישראל. והיה^{כה} הראשון אשר על נהר

(א) מ: מתחלת בנין הבית עד בנינו בעת הגדול. (ב) מ: בעת הגואל ונתן לו בסוף. (ג) מ: לקץ הגלות ג' טעמים. (ד) מ: אבל הוא מונה. (ה) מ: מחרבן בית שם. (ו) מ: אשר הם מנין במנין בית ראשון. (ז) מ: גזירת בית חרבן שינוי. (ח) מ: הבאות לישראל. (ט) מ: סתום את הדברים. (י) מ: חסר כן הדברים עד והדברים. (יא) מ: אשר צוהו חס שכות. (יב) מ: כמלכות אדום וישמעאל. (יג) מ: חסר מן הנגב עד הנגב. (יד) מ: יספר מראשיתה. (טו) מ: ולא תודיע ראשיתו. (טז) מ: ולא תודיע ראשיתה. (טז) מ: ב' המועדים יגלה הקץ. (יז) מ: וראיתי אני דניאל וגו' והנה שנים אחרים וגו'. (יח) מ: אחת הנה לשפת היאור ואחת הנה לשפת היאור. (יט) מ: בתחלת הנבואה ותנה איש אחד לבוש בדים. (כ) מ: על הגהר הגדול הוא חדקל ואשא עיני ואראה. (כא) מ: ונהר חדקל הוא בכל. (כב) מ: מזרחה ארץ ישראל. ובגלונו כתוב נ"ל של. (כג) מ: והיאור על מלך מצרים. (כד) מ: אשר מערב לארץ ישראל. (כה) מ: והיו הראשונים. מ: והיו הראשונים.

(1) דניאל ח' ויד. (2) שם ו' א'. (3) שם י"ב ד'. (4) שם שם. (5) שם שם.

(6) שם שם ח'. (7) שם ו' ד'—ה'.

הקל רמו על בנין בית שני אשר עלו אליו ישראל מכבל והיו בכל הגלות הוא
 תחת יד ממלכה אחת כאשר היה^א העומד לפני אחד. והשנים אשר ראה^ב דניאל
 על שפת היאור רמו על שתי המלכויות הנזכרות על ישראל בנלות הזה שהם אדום
 וישמעאל. והאחתי מהם והם ישמעאל בדרום ארץ מצרים והשנית והם אדום צפונה
 5 לארץ מצרים ככתוב^ג אחר הנה לשפת היאר ואחר הנה לשפת היאר^ד. וכאשר
 ראה אותם^ה חזר לשאול על ענינם מן הראשון לכוש הכדים אשר ראה אותו קודם
 ראותו אותם מפני שהאיש הוא הודיעו מנהג בית שני שהוא זמן המלכות ככתוב
 ויאמר לאיש לכוש הכדים אשר ממעל לטימי היאר^ו. אשר לפני השנים^ז אשר
 על היאור. והוא דורש ממני להודיעו סוף הגלות השני כאשר הודיעו בתחלה
 10 הנבואה את בנין הבית ופרשת הגלות ככתוב עד מתי קץ השאלות^ח. והשלאת
 בכאן מלשון הנסתרות^ט והן העתידות להיות. והוא השיב אותי בסוף השלאת
 העתידות להיות שהוא תחית המתים אשר אין פליאה גדולה ממנה ככתוב וישבע
 בחי העולם כי למועד מועדים וחצי^י. וחי העולם בכאן רמו על תחית המתים. והרמו
 הזה במשמעו דומה לרמו הראשון שהוא^{יא} עדן ועדנין ופלג עדן^{יב}. אלא שהראשון
 15 יש בו תוספת וזו ככתוב עדן ועדנין. עדן^{יג} לזמן המלכות. ועדנין ופלג לזמן
 הגלות. והשני^{יד} אינו נלוח כתיבת וזו ככתוב למועד מועדים וחצי. כלומר מועד
 שהוא מתחלק לשני מיעדים וחצי. והם הגלות בלבד מחרבן^{יז} הבית השני עד תחית
 המתים שהוא סוף השאלות וסוף כליון האומות ככתיב תכלינה כל אלה^{יח}. וספני
 שהיה הקץ^{יט} הזה מחזיק עד תחית המתים היה דניאל שואל על תחלת סימני הנאולה
 20 מתי יגלו ככתוב ואני שמעתי ולא אבין ואמרה^כ אדוני מה אחרית אלה^{כא}. כלומר
 מה אחרית הגלות הזה^{כב} אשר העירו עליו אלה השנים אשר עומדים על שפת
 היאור או^{כג} מה אחרית המאורעות האלה הבאות בנלות הזה. אלה^{כד} לזמן לא כל
 אלה. והאיש השיבו שהקץ הזה יהיה סתום עד שיכלו שני המועדים ויתחיל חצי
 המועד הנקרא עת קץ^{כה} ככתוב לך דניאל כי סתמים ותחתים הרברים עד עת קץ^{כו}.
 25 ובעת הקץ^{כז} יתבררו^{כח}. יהיו ברורים^{כט} וידועים. ואמר ויתלבנו ויצרנו רבים^ל על
 הציות הנאות על ישראל בעת הקץ שהוא חצי המועד. ואמר והרשיעו רשעים^{לא}
 על מלכות האומה הנזכרת על ארץ ישראל כחצי המועד וחושבת בלבה שהמלכות
 ראוי לה ואינה מבינה את הסוד ככתוב ולא יבינו כל רשעים^{לב}. וחכמי ישראל
 הסומכים על תורתם הקרושה יודעים הסוד ומבינים אותו ככתוב והמשכילים יבינו^{לד}.
 (א) מ א : כאשר היה עומד לפניו. (ב) מ א : אשר ראה על שפת היאור.
 (ג) א : והאחד מהם. (ד) מ : אחת הנה. לשפת היאור ואחת הנה לשפת היאור. (ה) א : ראה
 לשאול על ענינם מן לכוש הכדים. מ : ראה אותם על ענינם לשאול מן הראשון לכוש הכדים.
 (ו) א : מפני שהוא הודיעו. (ז) א : לפני השנים והוא דורש מכנו. (ח) מ א : שהוא עיון
 לזמן המלכות. (ט) פ : העידן לזמן המלכות. (י) מ : והכוני אינו נלוח. (יא) מ א : מחרבן
 בית שני. (יב) מ : שהיה הקץ מחזיק. (יג) א : ואמר אדני. מ : ואמר אהה אדני אחרית אלה.
 (יד) מ א : הגלות אשר העירו עליו. (טו) מ : אומה אמרית המאורעות.
 (טז) א : חסר מן אלה עד אלה. (יז) מ א : חסר מן עת קץ עד עת קץ. (יח) מ : ובעת
 הקץ יחפרו. (יט) א : יהיו ברורים וידועים.

(1) דניאל י"ב ה'. (2) שם שם ו'. (3) שם שם. (4) דברים כ"ט כ"ח. (5) דניאל י"ב ז'.
 (6) שם ז' כ"ט. (7) שם י"ב ז'. (8) שם שם ח'. (9) שם שם ט'. (10) שם שם י'. (11) שם
 שם. (12) שם שם. (13) שם שם. (14) שם שם י'.

ואחר שהעמידו על הכלל הזה נתן לו ב' זמנים מפורשים במספר שנים והודיעו תחלת הזמן אשר התחיל ממנו וכופו ככתוב ומעת הוסר התמיד ולתת שקיץ שומם ימים^א אלק מאתים ותשעים^א. ועת הוסר התמיד הוא^ב תחלת הרבן הבית השני אשר אמר עליו נביאל לרניאל בעת תפלתו והצי השבוע ישבית זכה ומנחה^ב. ושביתת זכה ומנחה הוא הסרת^ג התמיד והוא הזמן אשר אנו מתחילים^ד למנות ממנו 5 את הימים האלה. וכופו הוא ולתת שקיץ שומם. והוא כליית מלכותה הרשעה ואבירת שקוצה מן הבית אשר היא מטמאה את המקדש בשקוציה יהיה שקוצה^ה שומם תחת שהיה משמים את הבית ככתוב ועל כנף שקוצים^ו משמים^ה מפני ששקוצים מלכות הרשעה פורשים כנף על הבית יהיה על זה העולם משומם. ובאחרונה יהיה השקיץ שומם ככתוב ועד כלה ונחרצה תתך על שומם^ז. כלומר 10 העולם^ח יהיה משומם בראשונה מפני^{יב} שקוצי מלכות פורשים כנף על הבית ובעת שיבוא כליון הרוץ על האומות יהיה השקיץ שומם. ועליו אמר בכאן ולתת שקיץ שומם. ותמצא שהענין אשר נאמר לרניאל^{יג} בראשונה סתום וגזון בא אליו בסוף הנבואה מפורש ונלוו. ואם אתה מתחיל למנות אלק ר"ץ שנה מעת הוסר התמיד שהיא שנת ג' אלפים תחכ"ח יכלה לך החשבון בשנת ה' אלפים^{יד} ק"ח והיא עת 15 כליון האומות וביאת הגואל על הדיקן הזה.

ואתה יכול להלק הימים האלה לשני מועדים וחצי אם אתה הושב על הדרך הזה ואמר^{טו} שהמועד הראשון נשלם בתחלת מלכות ישמעאל עת שלכדו גדריו את^{טז} ארץ ישראל מיד אדום. והיא שנת ד' אלפים^{טז} שש"ח לעולם שהיא אחר הרבן הבית תק"ם שנה ואלו הם ימי המועד הראשון. וסוף המועד השני יהיה בעת 20 שלכדו אדום את הארץ מיד ישמעאל בשנת ד' אלפים תתנ"ט. ומשנכרו^{יז} עליו ישמעאל עד השנה הזאת תע"ב שנה והם ימי המועד השני^{יח}. והיו שני המועדים אלק^{יב} ל"ב שנה וראוי הוא שיהיה חצי המועד רביעית ימי שני המועדים והוא כ"א רנ"ח שנה ויהיו שני המועדים וחצי אלק ר"ץ שנה. והו החשבון על דעת המחלק את הימים^{יט} האלה לבי מועדים וחצי. ויהיה הכתוב הבא אחריו אשרי המלכה ויניע 25 לימים אלק שלש מאות שלשים וחמשה^כ אשר^{כג} בינו ובין הכתוב הזה כ"ה שנה. מדבר על מלחמות נגד ושאר המלחמות הנאות בתחלת ימי המשיח שהן יעמדו מ"ה שנה והכתוב משבת המניע אל סוף המלחמות ההם. והמעין ככתוב הזה על דרך

(א) מ : ולתת שקיץ שומם אלק מאתים ותשעים. (ב) מ מ : הוא הרבן הבית השני. (ג) מ : היא הסרת התמיד. (ד) מ : אשר אנו מתחילים לבנות ממנו. (ה) א : והוא כליית מלכות ואבירת שקוצה. (ו) מ : יהיה שקוצו שומם. (ז) מ : ועל כנף שקוצה משומם. (ח) א : חסר מן משומם עד שומם. (ט) מ : מפני שקוציו מלכות הרשעה. (י) מ : יהיה העולם משומם. (יא) מ : העולם משומם בראשונה. (יב) פ : יהיה משומם בראשונה ובעת שיבוא כליון הרוץ. (יג) מ א : אשר נאמר לרניאל סתום. (יד) מ : בשנת ה' אלפים והיא עת כליון. (טו) מ : ואמר שהמועד הראשון. (טז) מ : את ישראל מיד אדום. (יז) מ א פ : והיא שנת ד' אלפים שש"ח לעולם. (יח) מ : מי שנכרו עליו. (יט) א : והם ימי המועד השני וראוי הוא שיהיה. (כ) מ : אל ב' המועדים שנה. (כא) פ : והוא צ"ח שנה. (כב) מ א : המחלק את הימים לבי מועדים וחצי. (כג) מ : ולאשר בינו ובין הכתוב הזה.

(1) רניאל י"ב ו"א. (2) שם ט' כ"ז. (3) שם שם. (4) שם שם. (5) שם י"ב ו"ב.

אחרת אינו חושב המועד^א השני מעת שלכדו אדום את הארץ מיד ישמעאל מסני שאין אנו מוצאים^ב זכרון סוף^ג המועד השני תיכף הענין הזה. אבל הוא זוכר אותו אחר ד' פסוקים בכתוב ומרשיעי ברית יחניף^ד בחלקות ועם ידעי אלהיו יחזקו ועשו. וכתוב ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בהרב ובלהבה בשבי ובכזה ימים. וכתוב 5 ובהכשלם יעזרו עזר מעט ונלוזו עליהם רבים בחלקקות. וכתוב וזן המשכילים יכשלו לצרופם בהם ולכרד וללבן^ה. ובסוף הכתוב הזה הוא אומר עד עת קץ כי עוד^ו למועד^ז. ומסני זה אתה יכול לתת לשני המועדים שיעור אחד שהוא תקי^ח שנה ויהיה זמן ב' המועדים מחרבן הבית עד סוף המועד השני אלף ק"ך שנה ויהיה סוף המועד השני שנת ארבעת אלפים תתקס"ח לעולם. וכו' הנבר מלכות אדום^ט הרשעה על 10 הארץ ותתייהרם במלכות כאשר הוא אומר תיכף^י עת הקץ ועשה כרצנו המלך^{יא}. וכין השנה הזאת והשנה אשר לכדו בה אדום את הארץ מיד ישמעאל כנון צ' שנה. ועל השנים האלה באו הכתובים הנזכרים למעלה ללמדך שמלכות אדום^{יב} הרשעה תהיה לוחצת את ישראל כנבורתה על הארץ כל השנים^{יג} האלה אשר בהם ישלמו ימי המועד השני. ויתחיל עת^{יד} הקץ שהוא חצי המועד וישאר^{טו} מאלף ר"ץ שנה 15 הנתונים בכתוב הזה ק"ע שנה והוא ראש עת הקץ הבא אחר שני^{טז} המועדים. ובימים האלה יגלו^{טז} סימני הגאולה והודע לכל באי העולם. ובכללם יעמוד מיכאל ככתוב ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול^{יז}. ובעמידתו יתחילו הצרות הגדולות הבאות בתחלת ימי הקץ ככתוב והיתה עת צרה^{יח} אשר לא נדיתה מהיות גוי עד העת ההיא^{יט}. ולסוף הוא אומר ובעת ההיא ימלט עמך כלי^{יט} הנמצא כתוב בספר^כ. ועל המליטה הזאת הוא אומר אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים 20 וחמשה^{כא} שהם מ"ה שנה אחר עת הקץ. והוא משבח את הזמן הזה ואומר אשרי המניע אליו מן המחכים לו מפני שבעת ההיא ימלא הקב"ה לעמו את^{כב} כל המובות אשר הוא עתיד ברחמיו לתת להם. והוא תותם בכאן את הספר ואומר לך לקץ ותנוח ותעמד לגדלך לקץ^{כג} הימים^{כד}. ובכאן פירש לו תחית המתים והודיעו את זמנה 25 והבטיחו שיהיה^{כה} עומד ועולה מקברו. וכאשר חתם את פרשת המאורעות בסוף הנבואה בהתימת העת השלישית בזכרון תחית המתים בכתוב ורבים מישני אדמת עפר יקצו^{כו}. כמו כן חתם את פרשת ימי הקץ בזכרון תחית המתים לדניאל בכתוב ואתה לך כב לקץ ותנוח ותעמוד לגדלך כלומר לך לקצך ומלא את ימיך הגזורים לך. ויש אומרים לך לקץ. לך לסוף ע' שנה לחרבן הבית שהוא הקץ אשר אתה עומד

(א) ה: המועד שלכדו אדום. (ב) מ: שאין אנו מוצאים. (ג) פ: זכרון סוף זכרון המועד השני. (ד) פ מ א: ומרשיעי ברית יחניף וגו'. ומשכילי עם וגו'. ובהכשלם וגו' והמשכילים יכשלו וגו'. (ה) מ: כי עוד חזון למועד. (ו) פ: שהוא תקי^ח שנה. (ז) פ: וכו הנבר. (ח) מ: מלכות אדום על הארץ. (ט) מ: ומכירתם במלכות י'. (י) פ: תיכף עד הקץ. (יא) א: שמלכות אדום תחיה לוחצת. (יב) מ: למצת דתי ישראל. (יג) א: כל השנים אשר בהם ישלמו. (יד) מ: ויתחיל עת קץ. (טו) מ: וישאר מאלף ר"ץ שנה. (טז) פ: הבא אחר שני ובימים האלה יגלו. (טז) מ: תגלה סימני הגאולה ותודיעו. (יז) א: והיתה עת צרה וגו'. (יח) מ: כל הנמצאים כתוב בספר. (יט) א: למלא לעמו כל המובות. (כ) מ: לקץ הימים. (כא) פ: שיחיה עולה מקברו. (כב) מ: ואתה לקץ.

(1) דניאל י"א ל"ב—ל"ח. (2) שם שם ל"ה. (3) שם שם ל"ז. (4) שם י"ב א'. (5) שם שם. (6) שם י"ב א'. (7) שם שם י"ב. (8) שם שם י"ג. (9) שם שם ב'.

בו כלומר אם קצץ נשלם בסוף ע' שנה ועדיין לא נשלם בנין הכית השני ואין
 אהה רואה השלמת בנינו אני מעמידך לתחית המתים ותיראה הישועה הגדולה. ותמצא
 מכאן שדניאל מת בשנת ש' שנים לדריוש שהוא סוף השבועות ע' שנה לגלות ראשון
 ויהיה לקץ לסוף השבועות הקץ. ואמר לך לקץ ותנוח וקרא בכאן את מיתת דניאל
 מטחה מפני שהוא מבטיוו בה כתיבת המתים.

- 6 ואנו מוצאים מיתות בני אדם מתחלקות לחמשה חלקים והכתוב קורא לכל חלק
 וחלק מהם שם בפני עצמו. החלק הראשון מיתת אומות העולם דרשעים אשר אין
 להם לא חכמה ולא יראה ולא תורה ואינם מכירים את קדושת יי'. ומיתת אלוי
 היא כמיתת הבהמות והחיות אשר נשמתם אונדת כאנידת נפס' ואין להם לא זכות
 ולא הוכה ועונש לעולם הבא. וזו היא המיתה החמורה והקשה בעיני כל החכמים
 והכתוב קורא אותה מחיה שהנשמה^ה מתה במיתת הגוף ושם האיש ההוא יטחה מן
 העולם הזה והעולם הבא. כגון דור המבול אשר יאמרי בהם ויטח את כל היקום
 אשר על פני האדמה^ה וכתוב ויטחו מן הארץ^ה אמהה את האדם אשר בראת^ה.
 וכן הוא אומר על ההולך אחרי שרירות לבו וזרזן תאוותו ומחה יי' את שמו מתחת
 השמים^ה. והחלק השני המתים היוודים לניהנם ובאר שחת ואינם עולים משם עד
 15 עולמי עד. כגון רשעי האומות אשר להם חכמה ואין להם יראת שמים ולא תורה
 ולא זכות לשמירת המצוות וכן עוכדי עבודה זרה מישראל המתים בשמרותם בלא
 תשובה. והמיתה הזאת נקראת אבידה בכתוב והאבדתי את הנפש ההיא^ה. והכרתי
 אתו מקרב עמו^ה. כן יאבדו כל אויביך יי'. והחלק השלישי המתים אשר להם
 זכות ויש להם חובות שלא נתכפרו להם והם ראויים^ה לעונש ולזכות והם נענשים
 20 תחלה על פשעיהם עד שיכופר להם ולסוף יהיו זוכים לגן עדן. ונקראת המיתה הזאת
 כרת ותהיה אומר שכל חייבי כריתות^ה שמתו בכרת הם נענשים על העון ההוא
 לעולם הבא ואין המיתה מכפרת את עונם^ה. וזהו הפרש בין מיתה בידי שמים
 וכרת שהמיתה בידי שמים מכפרת את עונם בכתוב המאם ישאו ערירים ימותו^ה.
 25 הם ימותו^ה בחמאם ואין נפשותם נענשות. וככרת הוא אומר ונכרתה הנפש ההיא
 מעמיה^ה שהנפש תהיה נענשת על העון ההוא ולא תהיה נוהגת מנהג עמיה אשר
 מיתתם^ה מכפרת את עונם. בכתוב אם יכפר העון הזה לכם עד תמתו^ה. והחלק
 הרביעי הוא מיתת הצדיקים ההולכים לגן עדן מיד בלי שום עונש והמיתה הזאת
 נקראת ביאה. בכתוב ואתה תבוא אל אבתיך בשלום^ה. ופעמים היא נקראת אסיפה.

(א) מ: אם קצץ לשלום. (ב) א: בשנת שנית לדריוש. (ג) א: לסוף החשבונות ואמר.
 (ד) פ: מיתת ימות העולם. (ה) מ: אשר אין להם חכמה ולא תורה. (ו) מ: ומיתת אל
 היא במיתת הבהמות. (ז) א: כאנידת הגוף ואין להם לא זכות ולא עונש. (ח) פ: מחי.
 מ: כיתווי. א: מחיאה. כגון דור המבול. (ט) מ: הנשמה מתה במיתת הגוף ושם האיש תמתה.
 (י) פ: אשר יאסר ויטח. (יא) א: את הנפש תהיה והחלק השלישי. (יב) מ: ולא ראויים לעולם
 ולזכות. (יג) מ: וששו ותהיה אומר שכל חייבי כריתות שמתו בכרתן הם נענשין. (יד) מ:
 חסר מן עונם עד עונם. (טו) פ: הם ימותו ואין נפשותם נענשות. (טז) א: ואין נפשותם נענשות.
 (יז) מ: אשר מיתתם מתכפרת את עונם. (יח) מ: שאמר ואתה תבוא.

(1) בראשית ד' כ"ג. (2) שם שם. (3) שם ו' ד'. (4) דברים כ"ט י"ט. (5) ויקרא כ"ג ל'.
 (6) שם כ' ג' ו'. (7) שופטים ח' ל"א. (8) ויקרא כ' כ'. (9) בראשית י"ז י"ד. (10) ישעיה
 כ"ב י"ד. (11) בראשית ט"ו מ"ו.

ככתוב^א ונאספת אל עמיך גם אתה^א אני נאסף אל עמי^ב. ואם הקב"ה מבשר את הצדיקים בתחית המתים הוא קרא^ב מיתחם מנוחה ככתוב והיתה מנחתו כבוד^ב. וכאשר אמר לדניאל בכאן לך לקץ ותגוה^ד. והחלק החמישי הוא המעולה שבכלם ואלו הם ההולכים לנן עדן חיים ואינם מועטים טעם מיתה והחלק הזה נקרא לקיחה. ככתוב בהנך ואיננו כי לקח אותו אלהים^ה. ובאליהו זכור לשוב אם תראה אותי לקח מאתך^ה. אלו הם החמישה חלקים אשר תחלק אליהם המיתה לדעת החכמים המעיינים בדבר מעקר^ה התורה. ודניאל ככתוב הזה היה מוכשח בזכות העולם הבא ובעמידתו לתחית המתים. ככתוב ואתה לך לקץ ותגוה ותעמיד לנורלך. לך לקצך בעולם הזה ותגוה לעולם הבא ותעמיד^ה לנורלך לתחית המתים. ומשני שאמר לוי לנורלך 10 אנו רואים שהעומדים לתחית המתים אינם עומדים כלם בנת אחת אבל כל דור ודור הוא עומד בנורלו ויהיו כל מתי ישראל אשר בכל מדינה ומדינה עולים מקבריהם כנורלם וממלאים את מקומות משכנותם אחר אבירת הדגים וכליתם מכל המדינות! ולא ישאר מרשעי האומות אדם אחד ויהיו ישראל העומדים יורשים את^ה משכנות האומות. ומשני זה פור הקב"ה את ישראל בין האומות ככל משכנות הארץ כדי שיהיו לעתיד^ט לבוא בעמדם מקברותם יושבים כמקום ומישיבים^ט כל משכנות הארץ ותקרא כל ארצות העולם ארץ ישראל. או תתרחב ארץ ישראל רוחב גדול עד שתהיה ממלאה את כל העולם. ואמר לקץ הימין לתת לו סימן על תחית המתים שהיא סוף שני המועדים וחצי הקץ אשר נתן לו המלאך אשר הרים את ימינו ושמאלו אל השמים. כלומר תגוה כמיתחך ותעמוד לנורלך בהשלמת הקץ אשר נתן לך איש 20 הימין או המרים את הימין. והווי"א פירוש קץ הימין לדעתה. ורבינו סעדיה ז"ל לא היה דעתו בקץ הימין הדעת הזה אבל אומר בפירושו לספר דניאל כי מלתי^י הימין בכאן אינה מענין ימין אשר הוא אח לשמאל אבל היא מענין הימים והגוין^י בימין עומדת במקום המים בימים. והדומה לו חסין^י. כתיב^י. צדיקני^י. ודרכך^י למחות מלכין^י. אשר^י בכלם הנרין במקום מים. זה היה דעת רבינו סעדיה נאון. ואני כשמצאתי צד לפרש הימין טעם משמעו בלי שום חלוקה ולא תמורה^י היה ישר בעיניי^י לפרשו מענין ימין אשר הוא אח לשמאלים ואיני^י חולק בזה על רבינו סעדיה אבל אני אומר שאין אחר משני הפירושים רחוק מן^י כא השני ולא סותר את מעמו. ואני חותם את השער הרביעי ומתחיל בשער החמישי יהי רצון מלפני יי

ליזכותנו לדבר בשורה ולהנהיגנו בדרך ישרה.

(א) ככתוב אני נאסף אל עמי. (ב) הוא קרא מיתחתי. (ג) מ: המעיינים בדבר מעקר. (ד) ותעמוד לנורלך לקצך לתחית המתים. (ה) לעולם הבא לנורלך לתחית המתים. (ו) שאמר לו בנורלך. (ז) מכל המדינות ויהיו ישראל העומדים. (ח) מ: יורשים את האומות. (ט) לעתיד בעמדם מקברותם. (י) מ: ומושבין כל משכנות הארץ. (יא) חצי פירושו קץ הימין. (יב) כי מלת ימין בכאן. (יג) מ: והגוין בימין הוא עומד. (יד) והנרין עומד במקום המים והדומה לו. (יז) מ: לדגוין. (יח) מ: ודרכך למחות מלכין. (יט) מ: אשר בכלל הנרין. (יז) מ: אשר הוא אח לשמאל ויהי לפרשו מענין ימין אשר הוא לשמאל. (יט) מ: אשר הוא אח לשמאל ואני חותם. (כ) מ: ואני חולק בזה. (כא) משני הפירושים רחוק מן ולא סותר.

(1) במדבר כ"ו י"ג. (2) בראשית ט"ט כ"ט. (3) ישעיה י"א י"ג. (4) דניאל י"ב י"ג. (5) בראשית ח' כ"ד. (6) מלכים ב' כ"ו י"ג. (7) יחזקאל ד' ט'. (8) איוב כ"ד כ"ב. (9) מלכים א' י"א ל"ג. (10) משלי ל"א ג'.